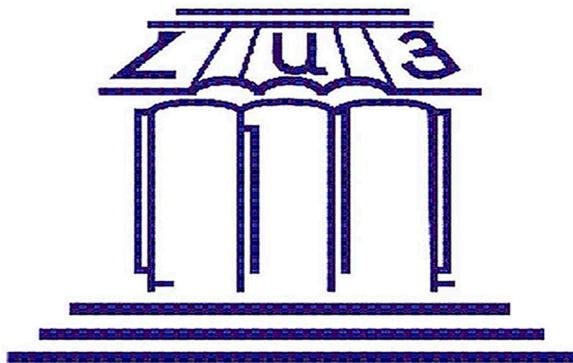

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերձագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3879

ՀԱՅԿ

ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

Handwritten signature in red ink

Գ Ր Ե Ց

ՂԱԵՒՈՆԴԻ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՀՈԳ. ՀՈՎԻՒ ՀԱՅՈՑ ՄԱՆԶԵՍԹՐԻ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

« Յուշանեմ՝ ձեզ զԱւետարանն
որ աւետարանեցաւ յինչն: »
(Դադ. Ա. 11:)

Փ Ր Ի Զ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Կ. Յ. ՆԵՐՍԷՍ

1926

22

Դ-99

ԶՈՐԱ ԱԻՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

22
7-99

ՀՈՐՄ

ԱԻԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ

(ԱՆՈՆՑ ԾԱԳՈՒՄԸ ԵՒ ՎԱԻԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ)

Գ Ր Ե Ց

ՎԵՐՈՆԻ ԵՊՍ. ԳՈՐԵԱՆ

ՀՈԳ. ՀՈՎԻԻ ՀԱՅՈՑ ՄԱՋԵՍԹՐԻ

Բ. ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

« Յուցանեմ ձեզ զկետարանն
որ աւետարանեցաւ յինչն: »
(Գաղ. Ա. 11:)

Փ Ա Ր Ի Ջ

ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Կ. Յ. ՆԵՐՍԷՍ

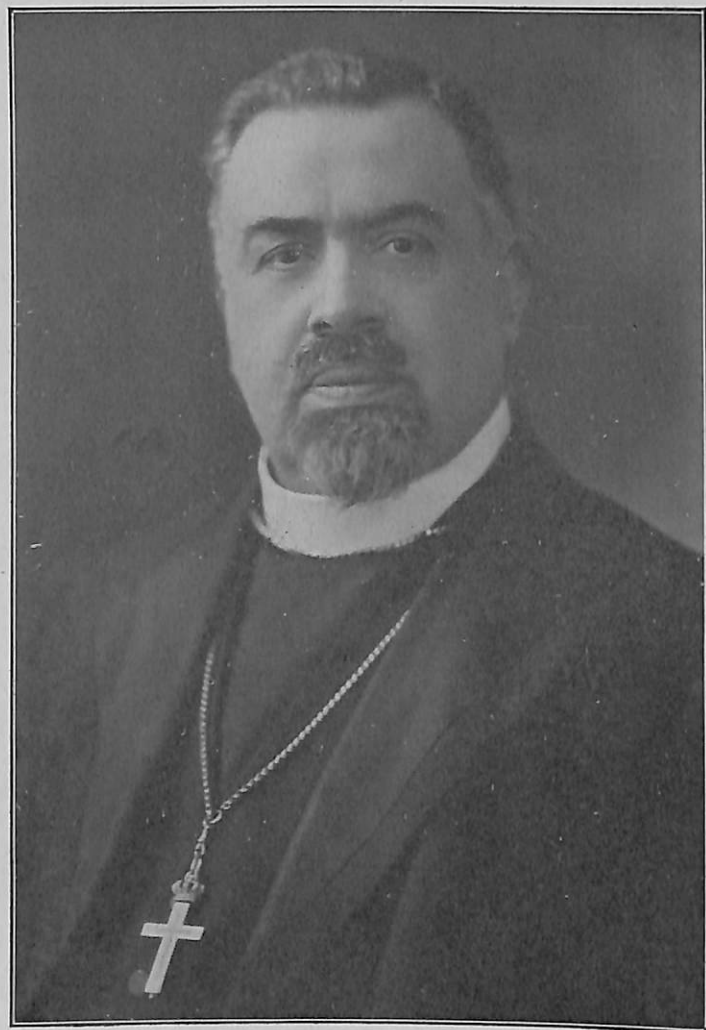
1926

04 APR 2013

3879

51566-65

ՂԵՌՈՆԻ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ ԴՈՒՐԵԱՆ

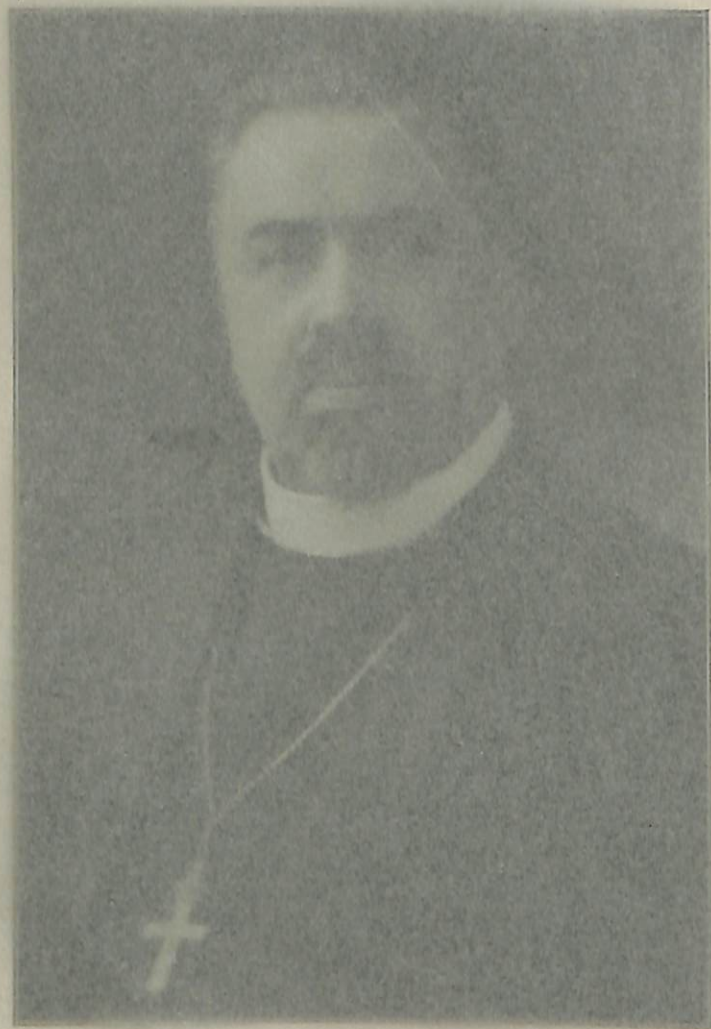
Հոգևոր Հովիւ Հայոց Մանչեսթրի.

Առ

Գործադուր և Սրբիկ Մայր իմ
Տիբուսյր Թեոդ ԴՈՒՐԵԱՆ
ի Կ. Պոլս.

ԶԱՐԾ ԱՒԵՏԱՊԱՆԵՐԸ անուն սոյն
գրոյկս ինչ կը ձանձիմ ի յիշատակ վա-
ղանիկ եղբորս Աղեմանդրի (1872-
1884) և նահատակեալ միւս եղբորս
Յարութինի (1882-1917), որոնց հա-
մար այնքան արցունք քափած են,
և կը խնդրեմ որ զայն նկատես իբր
կեկոյանի յուշարձան հանգուցեալ
զաւակացոյ անբառամ յիշատակ-
ներուն և իբր անհատացեալ իմ
որդիական զգացմանցս:

Հոգ. Հովիւ Մանչեսթրի
13 Փետ. 926 ՂԵՌՈՆԻ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ
Մանչեսթր

Պատմիկ Երեմիայան Կոնստանտին
Երեմիայան Կոնստանտին

Առ

Գորովագույր և Սիրելի Մայր իմ
Տիբուրիս Երեմիայան Կոնստանտին
ի և. Պոլիս.

ՁՈՐՍ ԱԻՆՏԵՆՆԵՐԸ անուն աղյի
գրիչիս քեզ կը ձօնեմ ի յիշատակ վա-
ղապետիկ եղբորս Աղեքսանդրի (1872-
1884) և հահատակեայ միւս եղբորս
Յարութիւնի (1882-1917), որոնց հա-
մար այնքան արցունք քափած եւ,
եւ կը խնդրեմ որ զայն նկատես իբր
կեանքի յուշարձան հանգուցեայ
գաւակացի անբառամ յիշատակ-
ներուն եւ իբր առհասարակ իմ
որդիական զգացմանց:

Հոգ. Հովիւ Մանգեարի
13 Փետր. 926 ԴԵԻՐԵԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵՆ
Մանգեար

ՅԱՌԱԶԱԲԱՆ

Ստեփանյան
մեծ

Մեր ներկայ սերունդին Աւետարաններու նկատմամբ ունեցած անտարբերութիւնը, անոնց ծագման և վաւերականութեան մասին ունեցած կասկածն ու տարակոյսը թելադրեցին զիս սոյն գրքոյկը պատրաստելու, հետեւելով Եւրոպացի ականաւոր մեկնաբաններու անկողմնակալ գրուածոց:

Առանց կանխակալ մտածութեան, սոյն գրքոյկովս հաստատած եմ թէ Զորս Աւետարաններն ականջալուր և ականատես անձանց ձեռամբ պատրաստուած գրքեր են և հիմն ու կռուանն են քրիստոնէական աստուածային կրօնի:

13 Փետր. 1926

Հոգ. Հովն Մանչեքրի
ՂԱՌՈՆԿ ԵՊՍ. ԴՈՐՈՍԱՆ

Զորս Աւետարանները

ՈՒՐՋ երկու հազար տարուան դէմք մըն է Յիսուս: Ո՛չ մէկ հնագոյն պատմական դէմք աշխարհի յատկանշական կերպով ճանչցուած չէ աշօր աշխարհի, որքան Յիսուսը: Հին և նոր աշխարհի ո՛չ մէկ անձի վրայ աշխարհի մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւններ և խղճամիտ պրպտումներ չէ եղած, որքան Յիսուսի վրայ: Անոր կեանքի վաւերական և ստույգ պատմութիւնը չորս կարճ հաւաստարաններու մէջ ամփոփուած է: Այդ հաւաստարանները Աւետարան անունը կը կրեն, « բարի լուր » նշանակութեամբ, և գրողներն ալ աւետարանիչ անունով կը ճանչցուին: Աւետարանիչ-

ները շատ ընտրանօք և շատ բնորոշ կերպով գրած են. այդ գրուածները բաւական են մեզ երեւան բերելու իսկական և պայծառ դէմքը Նաղովրեցի մարգարէին: Իւրաքանչիւր աւետարանիչ կը պատմէ անոր մասին այն միայն՝ որ գիտէ և որ իրապէկ կամ ականատես եղած է. իւրաքանչիւրը կը պատմէ կատարեալ անկողմնակալութեամբ և անկեղծ արտայայտութեամբ: Այս չորս աւետարանիչները նման նկարիչներու, իրենց վրձինը շարժած են Յիսուսի դիմագիծը նկարելու համար և իւրաքանչիւրը իր քմբունովին, իր հայեցողութեան և իր համոզումին համեմատ Յիսուսի դիմագծին տուած է այնպիսի երանգներ, որոնց ամբողջութիւնը և համադրութիւնը գեղեցիկ ներդաշնակութիւն մը կազմած են սրտի և հոգւոյ անքան ըղձալի և սիրելի:

Այս չորս Աւետարանները ինչ ինչ նկատմամբ անքան կը նմանին իրարու՝ որ հարեւանցի կարդացող մը այնպէս պիտի կարծէ, թէ իրարմէ ընդօրինակուած են: Սակայն այդ առերեւոյթ միօրինակութիւնը շուտով կ'անհետի աւելի ուշադիր ընթերցմամբ մը: Քիչ մը զննութեամբ և ուշադրութեամբ ընթերցողը Աւետարաններու մէջ պիտի տեսնէ տարբերութիւն մը, նման չորս եղբայրներու դիմագիծերու տարբերութեան, որոնց դէմքերուն վրայ ի սկզբան ընտանեաց դիմագծի նմանութիւն նշմարած էր:

Ա.

մատթէոսի աւետարանը

ՄԱՏԹԻՈՍԻ ԱՒԵՏԱՐԱՆԸ

Ա.

Աւետարանիս հեղինակը իր ժամանակակիցներէն Մատթէոս և Դևի կրկնակ անուններով կը ճանչցուի: Անիկա Գալիլիոյ գաւառէն Ալփէոսի զաւակն էր (Մարկ. Բ. 14): Ան կը պատկանէր ատելի նկատուած մաքսաւորներու կամ հարկահաւաքներու դասակարգին, և կը գործէր Կաիառնաումի մէջ: Մաքսաւորներու նկատմամբ յառաջ եկած ատելութիւնը կը մեկնուի անով՝ որ անոնք հռովմէական ուժը կը ներկայացնէին և իրենց գործը ըլլալով հռովմէական կառավարութեան պարտադրած հարկերը հաւաքել, յաճախ անոնք իրենց զիրքէն օգտուելով շահագործումներ, զեղծումներ և կեղեքումներ կ'ընէին: Ուշագրաւ չէք գտներ որ այսպիսի ատելի նկատուած նկարագրով անձ մը կ'ընարուի գրելու համար Նոր Կտակարանի առաջին գիրքը, մարդկութեան իրազեկ ընելու համար փրկութեան աւետիսը: Աստուած արտաքինին չնայիր. ամէն տեղ ուր ան կը տեսնէ անկեղծ մարդ մը, ան կը մօտենայ անոր, ան իրեն գործիք կ'ընէ զայն, ինչ որ ալ ըլլայ անոր միջավայրը կամ համբաւը:

Եւ պէտք է խոստովանիլ որ Մատթէոս արժանի կը ներկայանայ ըստ ամենայնի այսպիսի պատուոյ մը: Ան հաւանականաբար քանիցս ականջալուր և ականա-

տես եղած էր Յիսուսի խօսքերուն և գործքերուն և իր մէջ համոզում մը շինած էր Յիսուսի գերազանցապէս բարձր մարդկային ձիրքերուն նկատմամբ, և կը տարուէր խորհելու թէ Աստուծոյ հոգին է որ կը ցոլար անոր կուրծքին տակ, Աստուծոյ շունչն էր որ անոր խօսեցնել և գործել կուտար: Երբ Յիսուսի հրաւերը լսեց, սա կարճ բայց այնքան յանկուցիչ « Եկ զկնի իմ » խօսքով, Մատթէոս անմիջապէս հրաժարեցաւ իր գործէն ու իր պաշտօնէն, և հետեւեցաւ Յիսուսի: Այս կոչումէն վերջն է որ Մատթէոս իր մաքսաւոր բարեկամները և իր գասակարգի մեղաւոր նկատուած անձերը ճաշի հրաւիրեց և այդ առթիւ իր բարեկամները անձնական յարաբերութեան մէջ զրաւ իր Տիրոջը հետ: Դպիրներ և Փարիսեցիներ շատ հեգնեցին զինքը, բայց ան երբեք չազդուեցաւ: Ահա այսչափ ինչ գիտենք Մատթէոսի վրայ. մեր գիտցածները քաղած ենք Աւետարանէն: Անոր կեանքին մնացեալ մասին վրայ մանրապատում և ստույգ տեղեկութիւն մը չունինք: Կը կարծուի թէ երկար ատեն Հրէաստանի մէջ ապրեցաւ և ապա թողուց իր հայրենիքը և գնաց Եթովպիա, հոն՝ քարոզելու համար Աւետարանը (Եւսեբ. Գ. 24): Իր կեանքը կնքեց մարտիրոսական մահով: Կղեմէս Աղեքսանդրացի կը ներկայացնէ Մատթէոսը իբր ծայրայեղ խոտակեաց մը, որ երբեք միս չէր ուտեր, և կը սնանէր միայն պտուղներով և բանջարեղէններով:

Բ.

Դպրով Աւետարանին՝ որ Մատթէոսի անունը կը կրէ, կը դիտուի որ հեղինակութիւնն է այնպիսի անձի մը որ զրամական գործերէ հասկցող և հետաքրքրուող մէկը միայն կրնայ եղած ըլլալ: Եթէ մենք Աւետարանին հեղինակին ով ըլլալը գիտցած չըլլայինք, քիչ մը ուշադիր ընթերցմամբ պիտի հանդպէինք այնպիսի աննշան բայց նշանակալից նշաններու, որ մեզ պիտի առաջնորդէին սա համոզման թէ հեղինակը զրամական խնդրոց շուրջ հետաքրքրուող մըն է, կամ լուսնաշափոխ մըն է և կամ վերջապէս հարկահաւար մը:

Այսպէս օրինակի համար ինքն է որ առաջին առթիւ կը խօսի Մամոնայի, հարստութեան աստուծոյն վրայ. կը յիշատակէ Յիսուսի այն ազդու զեկոյցը. « Ո՛չ կարէք Աստուծոյ ծառայել և Մամոնայի: » (Մատթ. 22. 24): Ինքն է միայն որ կը խօսի Կափառնայումի մէջ յարուցուած այն վիճաբանութեան շուրջ, որով խնդիր եղած էր թէ Յիսուս պէտք էր հարկ վճարէր: Մատթէոս իբր գործի մարդ, մեզ կը բացատրէ թէ այս հարկը երկու տրախմի էր և Պետրոս իր Տիրոջ յանձնարարութեամբ հալթայթեց սատեր մը, այսինքն չորս տրախմի, իրենց պետական տուրքը վճարելու համար: (Մատթ. 23-26): Ինքն է միայն որ մեզ տեղեկութիւն կուտայ այն գումարի մասին զոր Յուդա ստացաւ իր մատնութեան գործին իբր վարձք: Դարձեալ ինքն է

միայն որ Յիսուսի գերեզմանին հսկողութեան յատկացուած զինուորներուն « արծաթ յոյժ » տրուած ըլլալը կը հաղորդէ: (Մատթ. ԻԲ. 12):

Աւետարանիս խմբագրութիւնը Մատթէոս մաքսաւորի գործ ըլլալը կը հասկցուի նաեւ՝ ըստ երեւոյթին շատ աննշան ուրիշ պարագայով մըն ալ: Այս Աւետարանն է միայն որ երկրոտասան Առաքելոց ցանկին մէջ Մատթէոս անուան քով կը յաւելու Մաքսաւոր մակդիրը, որ ըստ հրէական ըմբռնման՝ ինչպէս յիշեցինք, պատուաբեր գործ մը չէր, բայց ինք ստորնութիւն չհամարիր այսպիսի անպատուաբեր վիճակէ մը առաքելական պաշտօնի կոչուած ըլլալը յիշատակել: Ուրիշ պարագայ մըն ալ՝ որ ըստ երեւոյթին աննշան է, կ'արժէ աստ յիշատակել: Երկրոտասան Առաքելոց անուանց ցանկը, որ կը գտնուի Մատթէոսի, Մարկոսի և Դուկասու Աւետարաններուն մէջ, զոյգերու բաժնուած են: Հաւանաբար այս զոյգերը Տէրը ինքն է որ կազմած էր երբ զանոնք առաջին առթիւ քարոզելու ղրկեց: Չորրորդ զոյգը կազմուած էր Մասքեոսէ և Թովմասէ: Արդ՝ Մարկոսի և Դուկասու Աւետարանաց մէջ Մատթէոս զոյգին առաջինը նշանակուած է, մինչդեռ իրեն Աւետարանին մէջ երկրորդ տեղը կը գրաւէ ի նշան համեստութեան [*]:

(*) Այս պարագան աւելի հասկնալի ընելու համար երեք խմբագիր Աւետարաններու երկոստասան Առաքելոց անուանց

Մատթէոսի Աւետարանի ծագման և վաւերականութեան մասին ամենահնագոյն վկայութիւն մը ունինք: Պապիասինն է այն, որ եպիսկոպոս էր Փռիւզիոյ Հերապոլիս քաղաքին, և տեսած էր Յիսուսի մօտաւոր աշակերտները և անոնցմէ առած էր Աւետարաններու մասին տեղեկութիւններ:

Ահաւասիկ Պապիասի վկայութիւնը. « Մատթէոս, Քրիստոսի պաշտօնակէտը Երրայական լեզուաւ գրեց, և իւրաքանչիւր որ թարգմանեց զանոնք իր կարողութեան համեմատ »: Ի՞նչ պէտք է հասկնալ այս պաշտօնակէտ [τὸν ἐξῆς] բառով: Պէտք է հասկնալ արդեօք միայն Յիսուսի քարոզութիւնները. եթէ այո, այն ատեն Մատթէոսի շարադրած Երրայական գրութեանը պատմութիւն

ցանկեր կը դնենք հոս, և ընթերցողին աւագութեան կը յանձնենք:

Մասքեոսի Աւետարանը

Պեսոս և Անդրէաս
Յակոբոս և Յովնաննէս
Փիլիպպոս և Բարթոլիմէոս
Թովմաս և ՄԱՏԹԷՈՍ ՄՕՔՍՄԱԻՈՐ
Յակոբոս Ալփեան և Դիքեոս (Թալէոս)
Սիմոն Կանանացի և Յուդա Իսկարիօթացի:
(Մասք. Ժ. 2-4)

Մարկոսի Աւետարանը

Պեսոս և Անդրէաս
Յակոբոս և Յովնաննէս

մը եղած չափով ըլլար, ինչպէս հիմակուան Աւետարանն է, այլ պարզապէս Յիսուսի վարդապետութեանց ամէն փոփոխները պիտի ըլլար: Յիւրաւի, կը տեսնենք որ Աւետարանին մէջ հինգ զանազան առիթներով պատգամներ յիշատակուած են. այդ պատգամները հետեւեալներն են.

1. — Դերան քարոզը (Գլ. Ե.-է.):
2. — Առաքելոց ուղղեալ պատուէրները (Գլ. Ժ.):
3. — Աստուծոյ թաղաւորութեան առակները (Գլ. ԺԳ.):
4. — Հակառակորդաց, մանաւանդ կեղծաւոր-փարիսեացի ուղղեալ զեկոյցները և աղղարարութիւնները (Գլ. ԺԸ. և ԻԳ.):
5. — Ապագայի մասին գուշակութիւնները (Գլ. ԻԳ. և ԻԵ.):

Այս հինգ գլխաւոր պատգամները որոնք կազմած են

Փիլիպպոս և Բարթողիմէոս
ՄԱՏԹԷՈՍ և Թովմաս
Յակոբոս Ալփեան և Թադէոս.
(Մարկ, Գ. 17-19):

Ղուկասու Աւետարանը

Պետրոս և Անդրէաս
Յակոբոս և Յովնանէս
Փիլիպպոս և Բարթողիմէոս
ՄԱՏԹԷՈՍ և Թովմաս
Յակոբոս Ալփեան և Սիմոն Նախանձախոյ
Յուդա (Թադէոս) և Յուդա Իսկարիովացի:
(Ղուկ. Զ. 14-16):

Աւետարանին կորիզը, յետագայ հեղինակ մը, հաւանա-
կանաբար Մատթէոսի մէկ աշակերտը ամբողջացուցած
է զանոնք, տալով անոնց պատմական գեղեցիկ շրջանակ
մը, և թարգմանելով զայնս յունարէնի:

Իսկ գալով գրութեան թուականին, ասոր պատաս-
խանը կը գտնենք ԻԳ գլխուն 15 համարին մէջ: Յիսուս
կ'ուզէ Պաղեստինի մէջ բնակող Իսրայէլացի հաւա-
տացեալները զգուշացնել այն պատերազմէն, որ Երու-
սաղէմի կործանումը յառաջ պիտի բերէր իրեն հետ:
Կը յորդորէ զանոնք որպէսզի ժամանակ մը քաջուին
յայնկոյս Յորդանանու լեռնոտ երկիրը: Հոս մատենագիրը
յանկարծ կ'ընդմիջէ Տիրոջ ճառը իր առանձնաշատուկ
գրչին սա աղղու աղղարարութեամբ. « Որ ընթեռնուն
ի միտ առցէ ». այսինքն է, « Ան' որ կը կարդայ այս
տողերը թող ուշադրութիւն ընէ »: Այս միջանկեալ
խօսքը կ'ապացուցանէ թէ մատենագիրը Յիսուսի գու-
շակութեանց իրականանալէն առաջ էր որ կը խմբագրէր
իր Աւետարանը: Եթէ ոչ ինչ բանի ծառայած պիտի
ըլլար այդ յուզիչ աղղարարութիւնը երբ արդէն պա-
տերազմի ժամանակը անցած էր: Ասկէ ան կ'եզրա-
կացնենք թէ այս Աւետարանի խմբագրութիւնը և
թարգմանութիւնը այնպիսի ժամանակ մը եղած է,
յորում արդէն կը տեսնուէր գուշակուած փոթորիկին,
պատերազմին մերձեցումը: 66 էն քիչ առաջ էր որ
պայթեցաւ այս պատերազմը, որը երկար առնէ ի վեր
կ'սպառնար:

Գ.

Անցնինք երրորդ կէտին. ինչ է այս Աւետարանին գրութեան նպատակը: Զայն երեւան բերելու համար նկատի առնենք այն տեղը յորում կը գրուէ այս Աւետարանը: Նոր Կտակարանի գիրքերուն առաջինն է այն. հետեւաբար ան կը կաղմէ անցքը երկու Կտակարաններու միջև: Զորս Աւետարաններուն մէջ այս առաջին Աւետարանը ամենէն խրաչելականն է, և կարծես հեղինակը մեզի կը մղէ կրկնակ ակնարկներ արձակելու դէպի ետ և դէպի առաջ: Ակնարկ մը դէպի ետ, դէպի չին Ուխտն, որ կը վերջանայ Քրիստոսի երեւումով, ակնարկ մը դէպի յառաջ. դէպի Նոր Ուխտն, որ կ'սկսի իրմով: Գէպի ետ ակնարկով մեզի ցոյց կուտայ թէ մարգարէներու երկար ատենէ ի վեր ծանուցած Քրիստոսը՝ Թաղաւոր-Մեխիան է: Ամէն անգամ որ դէպի ետ ակնարկ մը պիտի ուղէր ընել, ան տա բացատրութիւնները կը գործածէ. « Որպէս գրեալ է » կամ « Որպէս կատարեցաւ », այնպէս որ չին Կտակարանէն Մատթէոս առնուալն 46 անգամ վկայութիւններ կը բերէ: Արդեօք սրբան կ'ոգեւորուէր, կը հպարտանար և կը հրճուէր ամէն անգամուն որ կը տեսնէր իր Տիրոջ անձին վրայ իրականանալը բոլոր այն մարգարէութեանց, որոնք յառաջագոյն ծանուցուած էին:

Այն օրէն որ Ղեւի մաքսաւոր հանդիպեցաւ Նազալընցի մարգարէին, այն օրէն մինչեւ անոր համբաւնալը

հետեւեցաւ ուշադիր կերպով բոլոր անոր խօսքերուն և գործքերուն, անձին և անոր ուղղութեանը, և իր հիացումն ու սքանչացումը աւելցաւ անհամեմատ կերպով ամէն անգամուն որ անոր վրայ կը տեսնէր դարերու ակնկալութեանց ամենակատարեալ իրականացումը: Ինչպէս աւետարանիչին գրածներէն կը հասկցուի, իր դէմքը կը պաշտօնանար, իր աչքերը չուղտմի արցունքներով կը լեցուէին ամէն անգամուն որ մարգարէական գուշալուութեանց իրականացումը կը տեսնէր իր Փրկչին վրայ: Ան կ'ըսէր անշուշտ յաճախ ինքն իրեն. « Ո՛հ, ինքն իսկ է. կատարեալպէս ինքն է, ինչպէս որ պատանեկութեան ժամանակէն կարդացած էի Մեսիայի համար, ո՛հ, այո՛, ինքն է չեմ՝ խաբուած, չեմ՝ սխալած. ո՛հ, սրբան Աստուծոյ ճամբաները սքանչելի են. ո՛հ, սրբան իր հաւատարմութիւնը հրաշալի է. և ես ինչ մեծ առանձնաշնորհումի մը կ'արժանանամ՝ տեսնելով զայն այսքան մօտէն, որուն այնքան բարեպաշտ մարդիկ փափարեցան երկար ատենէ ի վեր և տեսնելու առիթ չկրցան ունենալ: »

Ահա այս զմայելի տպաւորութեան ներքեւ, և խորապէս զգածուած իր Փրկչէն՝ ան ուղեց հաղորդակից ընել նաեւ իր սքանչացումի տպաւորութիւնը և համուզումը աշխարհի ամէն կողմը ցրուած և ամէն ժամանակի իր ազդակիցներուն, և ահա ասոր համար զրեց իր Աւետարանը:

Բացայայտ է թէ Նոր Կտակարանը հասկնալու համար հարկ է գէթ թեթեւ իմն ծանօթութիւններ ունենալ Հին Կտակարանի նկատմամբ: Թէ իսկ քննադատք բացատրեն թէ կրօնական բարձր արժէք մը չունի հինը, այսու ամենայնիւ գաղափար մը կազմած ըլլալու համար թէ շատ կանուխ ժամանակներէ սկսեալ Թագաւոր-Մեսիայի գալստեան համար կար զօրաւոր ակնկալութիւն մը, հարկ է քայլ առ քայլ հետեւիլ մարդարէներով քարոզուած այդ ակնկալութեան՝ որ ժողովուրդին ամէն խտերուն մէջ ևս գոյութիւն ունեցաւ և երբեմն նոյն իսկ բռնուց ցանկութեան մը հանգամանքը ստացաւ: Ահա այդ ակնկալութեան իրականացած ըլլալն է որ Մատթէոս իր Աւետարանովը կ'ուզէ ապացուցանել և հաստատել: Մատթէոսի Աւետարանը կարեւոր դեր մը խաղացած է և պիտի խաղայ Հրեաներու դարձի գործին մէջ: Այն Հրեաները որ հաւատարիմ մնացած են Օրէնքին և Մարգարէներուն, ուշ կամ կանուխ պիտի առաջնորդուին ճանչնալու զՅիսուս, իբր Թագաւոր-Մեսիա, իբր մարմնացումն իրենց ակնկալութեանց: Անոնք պիտի հասկնան թէ պէտք չկայ և աւելորդ պիտի ըլլար սպասել ուրիշ Մեսիայի մը, զի Քրիստոսի վրայ կը պատկերանայ արդէն մեսիական մարգարէութեանց բոլոր զանազան երանգները և գիծերը:

Մատաւորապէս 25 տարիներ առաջ էր որ Շիրակօի Կրօններու Համաժողովին, յորում հրաւիրուած էին

Քրիստոնեաներ, Մովսիսականներ, Պուստոյականներ և Մահմետականներ, Հրեայ Ռաբբին երբ իր կարգին սկսաւ խօսիլ, ի մէջ այլոց զրուատիքը ըրաւ Յիսուսի այն աստուածային աղօթքին. « Հայր մեր » ին, և բացատրեց թէ ոչ մէկ աղօթք կրնայ այնքան սրտի ու մտքի խօսիլ, որքան « Հայր մեր »ը, և թէ ան աղօթքներու մէջ անդուգականը պիտի մնայ իբր աստուածային շունչով արտաբերուած աղօթք մը: Այս վկայութիւնը որ կուգայ ուշագրաւ բաբբիական ուսումնական և հմուտ հեղինակութենէ մը, իր բացարձակ արժէքն ունի և մեզ այն համոզման կ'առաջնորդէ՝ որ ո՛րքան պարզուին և յսպաւուին դաւանաբանական կեճուորութիւնները, այնքան աւելի դրաւիչ պիտի ըլլայ քրիստոնէական կրօնը նաև Մովսիսականներու. զի հետզհետէ այն համոզումը կ'արմատանայ Հրէից մէջ թէ իրենց ակնկալած և սպասած թագաւորութիւնը ոչ թէ նիւթական գահու, արքայական մականի, աղամանդակու թագի և ծիրանեփառ պատմութեան շուրջ կը դառնայ, այլ ճշմարտութեան, արդարութեան և սիրոյ իրականացումի մէջ՝ որը պիտի ըլլար և Աստուծոյ թագաւորութիւնը կամ Երկնքի թագաւորութիւնը: Մատթէոսի Աւետարանին ամբողջ ոգին ալ այս է. ան կը զեկուցանէ իր ազգակիցներուն թէ Աստուծոյ թագաւորութիւնը կը կայանայ ճշմարտութեան, արդարութեան և սիրոյ իրականացման մէջ, և թէ Յիսուս իրականացուցած էր

զայս իր կեանքին, իր գործերուն և իր խօսքերուն մէջ: Վերջերս Լոնտոնի մէջ հրէական լեզուաւ պատարագամատոյց մը պատրաստուած՝ ըլլալով, Լոնտոնի եպիսկոպոսը վաւերացոյց զայն և արտօնեց որ հրէական լեզուաւ Ս. Պատարագը մատուցուի հրեայ-քրիստոնեայ երէցին կողմէ: Այժմ Ամերիկայի մէջ 250,000 հրեայ քրիստոնեաներ կը հաշուուին և Լոնտոնի մէջ հրեայ քրիստոնէից թիւը աւելնալու վրայ է անհամեմատ կերպով:

Գ.

Աստուծոյ թագաւորութեան գաղափարը Աւետարանի նոյն այն հինգ պատգամներուն կամ ճառերուն մէջ ամփոփուած է, որոնց մասին քիչ առաջ խօսեցանք: Ըստ այսմ: ա) Լերան քարոյքը՝ Աստուծոյ թագաւորութեան հրովարտակն է: բ) Առաքեալներու ուղղեալ յորդորները կը բացատրեն թէ որոնք կրնան ըլլալ Աստուծոյ թագաւորութեան անդամներ: գ) Երկնքի թագաւորութեան վրայ խօսուած առակներով կը նկարագրուի Աստուծոյ թագաւորութեան հետզհետեակաւ շարգաւաճումը: դ) ԺԸ. և ԻԳ. գլուխներով կը յանձնարարուի զգուշութիւն հանդէպ Աստուծոյ թագաւորութեան թշնամեաց. և վերջապէս՝ ե) Ապագայի նկատմամբ Յիսուսի գուշակութիւններով մեր առջև կը պարզուի Աստուծոյ թագաւորութեան վերջնական յաղթանակը:

Ի՞նչ պէտք է հասկնանք այն « թագաւորութիւն » ու

գոր Յիսուս մերձ ըլլալը յայտնեց և զոր մէնք պէտք է փնտռենք ամէն բաներէ առաջ: Բոլոր մարդոց միակ նպատակը պէտք է ըլլայ ի գործ դնել այն ամէն միջոցները, որով կարելի կ'ըլլայ Աստուծոյ կամքը երկրի վրայ իրականացնել: Աստուծոյ կամքը ուրիշ բան չէ բաց եթէ Արքարութիւնը, Սրբութիւնը և Բարութիւնը. աշխարհի վրայ ցաւօք կը տեսնուի անկարողութիւններ, անիրաւութիւններ և ասոր հետեւանքով անթուելի տառապանքներ. բոլոր ասոնք յառաջ կուգան մարդուն ետաւորութենէն և Աստուծոյ դէմ բռնած ըմբոստ ուղղութենէն. եթէ ամէն ոք փոխանակ իր կամքը ի գործ դնել աշխատելու ջանք տանէր Աստուծոյ կամքը իրականացնելու, յայնժամ աշխարհի մէջ ամէն բան հիմնովին բարեփոխուած պիտի ըլլար: Յիսուսի միակ կէտ նպատակին եղաւ ըմբոստացած մարդուն կամքը հնազանդեցնել Աստուծոյ կամքին, և այսու իրականացնել Աստուծոյ թագաւորութիւնը երկրի վրայ: Ահա այս է Մատթէոսի Աւետարանին ամբողջ բովանդակութիւնը:

Մօտէն քննենք այժմ Աստուծոյ թագաւորութեան հանգամանքն ու տեսականութիւնը: Աստուծոյ թագաւորութիւնը իրականութիւն մըն է որքան ապագայի համար նոյնքան և ներկայի մէջ. ապագայի մէջ է որ կարելի պիտի ըլլայ կատարելապէս վայելել անոր ծաղկումը և բարգաւաճումը. բայց ան արդէն ներկայիս մէջ, այժմէն սկսած է ծաղկիլ և բարգաւաճիլ: Ան որ ունի աչքեր

տեսներու և ականջներ լսելու, պիտի համոզուի մեր ըսածին, երբ մանաւանդ բաղդատէ հին շրջաններու կացութիւնը ներկայիս հետ, ուր որոշ կը տեսնուի Աստուծոյ թագաւորութեան ամրանալը երկրի վրայ: Յիրաւի այս թագաւորութեան ամրացումը շատ ու շատ դանդաղ յառաջ կ'երթայ, գիտեմ՝ շատ ծիշդ է. նոյնիսկ այնպիսի պահեր կ'ունենայ որ կը կարծուի թէ այլ ևս իր ուժը սպառած՝ և դատապարտուած է կենալու և յետս յետս նահանջելու: Բայց ո՛չ, Աւետարանի սկզբունքները տակաւ առ տակաւ, ծածկեալ կերպով կը յաղթանակեն. նոյնիսկ երբեմն կը մոռցուին և ոտքի տակ կ'երթան: Սակայն հետզհետէ խիղճը կը դարձնու համոզումի, յօժարութեան և սիրոյ ուժով: Աստուծոյ թագաւորութիւնը կամքի և սիրոյ կապուած է. բռնութիւնք, ստիպումներ, ահ և սարսափ հոն գոյութիւն չունին: Եթէ աստ անդ պատերազմներ կը ծագին, բայց զխտեցէք որ անոնց փոխարէն մեծ համեմատութիւններ ստացած են բարեգործութեան ձեռնարկները, անհամեմատ կերպով աւելցած են սիրոյ և բարութեան, անձնուիրութեան և զոհողութեան վրայ հիմնուած ընկերակցութիւնները: Հին աշխարհի մէջ անձանօթ էին այսպիսի ընկերակցութիւններ ինչպէս և անձանօթ էին Կարմիր կամ Կապոյտ կամ ձերմակ Խաչի անուան տակ միութիւններ, որոնք հրաշքներ կը գործէին հոգեւոր և բարոյական և ֆիզիքական աշխարհներու մէջ: Ասոնք

նշաններ են թէ Աստուծոյ թագաւորութիւնը օրէ օր կ'աճի, կը բարգաւաճի, և այսու աշխարհի ցաւերը և տառապանքներն ալ կը մեղմանան և մխիթարութեան առիթները կ'աւելնան:

Աշխարհի թագաւորութիւնները ընդհանրապէս եսասիրութեան վրայ հիմնուած են, ինչպէս դէպքերը ցոյց կուտան: Ընդհակառակը Աստուծոյ թագաւորութիւնը հիմնուած է սիրոյ վրայ, բան մը որ խոստովանեցաւ ինքն Մեծն Նաբոլէոն երբ Ս. Հեղինէ կղզիին մէջ մոռնելէ առաջ կ'ըսէր. « Բոլոր իմ մեծամեծ ծիգերովս և ահագին ուժերովս ձախողեցայ ամբողջ հիմբու վրայ դնելու իմ՝ կայսրութիւնս. վասնզի չգիտեցայ հիմնել զայն սիրոյ այն պայմաններով որով հիմնեց Յիսուս իր թագաւորութիւնը: Ան մարդոց մէջ գերբնական մարդն եղաւ, վասնզի յաջողեցաւ իր և իւրաքանչիւր մարդկային սրտերու միջև սիրոյ կապ մը ստեղծել »: Մենք ամենքս կ'ուզենք որ ամէն կողմ տիրէ սէրը, արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը, և սակայն կ'ուշանայ Աստուծոյ թագաւորութեան տարածումը. պատճառը գլխաւորաբար եսասէրներն են՝ որոնք կ'արդիւնեն և խոչընդոտ կ'ըլլան ամէն կերպով անոր տարածման: Տարիներ և դարեր իրարու կը յաջորդեն և Աստուծոյ թագաւորութեան արագ տարածումը կ'ուշանայ մեզի վրդովում՝ պատճառելու աստիճան. բայց ուշադիր եղէք որ նոյն իսկ իւրաքանչիւրս որոշ չափով բաժին ունինք

անոր ուշանալուն, վասնորի չենք նախանձախնդիր սիրոյ, արդարութեան և ճշմարտութեան իրականացման:

Աստուծոյ թագաւորութեան արագ տարածման ուշանալուն մէկ ուրիշ պատճառն ալ այն է՝ որ մարդկութեան մեծ մասը անտարբեր է լսելու Աստուծոյ ձայնը. զի անոր ձայնը գարնան սիւրբի մրմունջին կը նմանի. քան բռնաշունչ փոթորկի հոգմին: Ճատեր դայն չեն լսեր, վասնորի աղմուկ կը հանեն և երկրաւոր հոգեքով զբաղեալ են: Աստուծոյ ներկայութիւնը զգալու համար պէտք է հանդարտ, խաղաղ և ինքնամոխի ըլլալ: Եղիսայի տեսիլքը կը յատկանշէ Աստուծոյ թագաւորութեան բնութիւնը: Այդ տեսիլքին համեմատ Աստուած ոչ երկրաշարժին մէջն էր, ոչ հոգմին, ոչ կրակին. այլ անհունապէս քաղցր և մեղմ սիւրբին մէջ: Սխալ է կարծել թէ Աստուած աղէտներով և ահաւոր յեղաշրջումներով ինքզինքը կը յայտնէ. ոչ, բնաւ երբեք: Աստուած կը յայտնուի մարդուն սիրտընդ և խաղաղ աշխատութեան, բարի և անմեղ գործունէութեան, անաղմուկ և օգտակար ձեռնարկներու մէջ:

Աստուծոյ թագաւորութիւնը յաւիտենական է: Երկրի թագաւորութիւնը վաղանցուկ են. բաւական է նոյնիսկ հարեւանցիօրէն ուսումնասիրել պատմութիւնը համալուծելու համար թէ՛ որ բանին մէջ մարդուն ձեռնարկները անցողական են: Ամենէն հզօր կայսրութիւնները, ամենէն ընդարձակածաւալ թագաւորութիւնները խորտակուած,

ջախջախուած են իրարու ետեւէ: Եգիպտական, Ասորական, Բաբելական, Մարական պետութիւններն իրարու ետեւէ անհետացած են: Ժամանակակից պատմութեան մէջ գիտէք անշուշտ թէ ի՞նչ զօրեղ հանգամանք մը ստանալու վրայ էր Նարոլէոն Մեծի հիմնած կայսրութիւնը և սակայն արիւնի և արցունքներու ովկիանոսին մէջ ընկրմեցաւ: *Sic transit gloria mundi*. « Աւագ՝ փառացի անցաւորի » հառաչանքը ծանօթ է: Մինչդեռ Աստուծոյ թագաւորութիւնը « յաւիտենական իշխանութիւն է՝ որ ոչ անցանէ և թագաւորութիւն նորա ոչ եղձանի » (Գաւ. Է. 11): Ան չձերանար, ան քանի կ'երթայ կ'երիտասարդանայ, նոր փառք կ'ստանայ, արծուի թեւերուն պէս կը փետրաղարդաւի վասնորի արդարութիւն, ճշմարտութիւն և սէր չեն կործանիր. « Սէր ոչ երբեք անկանի: » (Ա. Կորն. ԺԳ. 8):

Ե.

Դարձեալ՝ կը կարծուի որ Աստուծոյ թագաւորութիւնը կը պատկանի երկնքի և թէ կարելի չէ երկրի վրայ իրականացնել դայն: Սխալ է այս կարծիքը. երկնքի թագաւորութիւնը կրնայ երկրի վրայ բերուիլ այն պայմաններով միայն՝ որ Մատթէոսի Ե-Է գլուխներուն մէջ գրուած է: Երկնքի պէտք է հաւատալ, այսինքն պէտք է հաւատալ դադափարական թագաւորութեան. բայց նոյնքան և աւելի պէտք է հաւատալ երկրի վրայ

Աստուծոյ թագաւորութեան, ուր միասին պիտի բնակին արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը և լծակցուած պիտի ըլլան ճշմարտութիւնը և բարութիւնը. և կը կարծենք թէ եթէ Յիսուս իր թագաւորութիւնը կոչեց « Երկնքի թագաւորութիւն », պատճառն այն էր որ ան ուղեց երկինքը երկրի վրայ բերել, երկնքի առաքելներութիւնները ցոլացնել երկրի վրայ: Երկնային Սիոնը իջեցնել հոս երկրի վրայ: Մեզի չըսուիր որ ժամ առաջ այս երկրէն բաժնուինք երթալու համար անդենական, հոն վայելելու Աստուծոյ թագաւորութիւնը, այլ ընդհակառակը Ս. Գիրքը մեզի կը թելադրէ անդենականը, երկինքը իջեցնել երկրի վրայ: Հոս մինչև որ երկրի մեր պարտականութիւնները չկատարենք՝ երկնքի մեր պարտականութիւնները կատարած չենք համարուիր: Մեծ ու պզտիկ, աղքատ ու հարուստ երկրի վրայ պէտք է ամէն բանէ առաջ փնտռեն Աստուծոյ թագաւորութիւնը, պէտք է աշխատին երկինքը իրականացնելու երկրի վրայ:

Աստուծոյ թագաւորութեան երկրի վրայ իրականացնելու գործը ոմանք կը կարծեն թէ Յիսուսի երկրորդ գալստեամբը կարելի պիտի ըլլայ, որուն հետեւանքով կ'ընեն Չարին թագաւորութիւնն ալ պիտի խորտակուի վերջնականապէս: Այս գաղափարը թէ միամիտ կարծիք մըն է և թէ միանգամայն ծիծաղելի և ոչ-քրիստոնէական: Այս գաղափարը Հազարամեայց (Millenarian) վարդապետութիւնն է. ըստ այս վարդապետութեան

Յիսուս աշխարհի վրայ կարգ-կանոն հաստատելու համար նոր փառքով մը պիտի գայ և վերջնական ձև մը պիտի տայ Աստուծոյ թագաւորութեան, խորտակելով նաեւ Չարին թագաւորութիւնը: Բարեբաղդաբար Եկեղեցւոյ Ս. Հայրերէն Դիոնիսիոս Աղեքսանդրացի և Օգոստինոս իրենց ողջամիտ մեկնութիւններով բացատրեցին այդ վարդապետութեան Թաւմուտական աւանդութիւն մը եղած ըլլալը և վերջ դրին այն ակնկալութեանց, որք կրնային վտանգել նոյնիսկ Եկեղեցին իր հիմէն: Թէև դժբաղդաբար դեռ Եկեղեցիներ կան որ կ'սպասեն երկրորդ գալուստի: Եկեղեցին, այսինքն Աստուծոյ թագաւորութիւնը ունի իր յաւիտենականութիւնը ապահովելու միջոցները: Աւետարանով ծանուցուած սկզբունքները բաւական են Աստուծոյ թագաւորութեան տեսականութիւնը և յաւիտենականութիւնը ապահովելու: Ո՛րքան անհրաժեշտ պարտականութիւն կը ծանրանայ Եկեղեցւոյ վրայ որպէսզի Աւետարանի սկզբունքները դործնական դրութիւնով մը կիրարկել տայ ժողովուրդի ամէն խաւերու մէջ: Այս օր շատեր կը խրաչին Աւետարանի սկզբունքներէն, բայց եթէ քարոզիչներ գիտնան զանոնք ընտելացնել, բացատրելով անոնց միտքը և հոգին, յայնժամ հաւատացեալը տաւին կապուելէ աւելի, իմաստին հոգիին կապուած պիտի ըլլայ, որով ամէն կողմ փրկարար ուղղութիւն ապահովուած պիտի ըլլար:

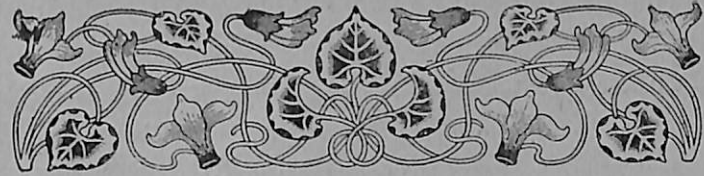
Այսպէս ուրեմն, Մատթէոսի Աւետարանովն է որ

կ'ուսանինք թէ Աստուծոյ թագաւորութեան հիմնադիրը ինքն Քրիստոսն է: Հաւատանք Անոր և թագաւորի հանդէպ գտնուածի մը պէս կատարենք կէտ առ կէտ իր հրամանները: Ճանչնանք զԱյն իբր մեր հոգւոյն փրկութիւնը և մեր սրտին թագաւորը: Բանանք մեր սրտին ամրափակ դուռները, որպէսզի Ան հոն հաստատէ իր բնակութիւնը: Անոր ամենամեծ բաղձանքը մեր սրտին մէջ բնակիլն է. « Համբարձէք իշխանք զդրունս ձեր ի վեր, համբարձցին դրունք յաւիտենից և մոյցէ թագաւոր փառաց »: Այս Աւետարանովն է որ մենք հրաւեր կը ստանանք իբր զինուորը մեր Փրկչին՝ երգելու Աստուծոյ թագաւորութեան երգը: Այս Աւետարանովն է որ խրախոյս կ'ստանանք վեր բարձրացնելու Աստուծոյ թագաւորութեան զրօշը որուն վրայ Արդարութիւն, Ճշմարտութիւն և Սէր զբուած է: Յառնջ ուրեմն, ով դուք որ Աստուծոյ թագաւորութեան զինուորներն էք՝ Յառնջ, անալլալ և անկրող:

Բ.

մարկոսի աւետարանը

ՄԱՐԿՈՍԻ ԱՒԵՏԱՐԱՆԸ

Ա.

ՆՁ ԳԻՄԱՌԻՁ տեսարան մը կը պարզեն
Գործ Առաքելոցի ԺԲ. գլխուն 3—17
համարները: Հոն կը նկարագրուի Պետրոսի բանտէն
հրաշքով ազատուիլը. և գիշերանց իր ժամանումը բա-
րեպաշտուհի կնոջ մը՝ Մարիամին տունը: Գիշեր էր:
Մարիամին տան մէջ շատեր հաւաքուեր էին աղօթք
ընելու Պետրոսի ազատման համար: Պետրոս բանտէն
ազատուելով եկած էր Մարիամին տանը արտագաւթիթին
դուռը, և անհամբերութեամբ կը բաղխէր դուռը: Վար-
դուհի անուն աղախինը դուռը բանալէ առաջ սկանջ
ղրաւ հասկնալու համար թէ ո՞վ էր դուռը բաղխողը:
Աղախինը ճանչցաւ անմիջապէս առաքեալին ձայնը, և
փոխանակ դուռը բանալու, ուրախութենէն վազեց իր

տիրուհւոյն Մարիամին մօտ՝ իմացնելու համար Պետրոսի եկած ըլլալը: Բոլոր տան մէջ եղողները չէին ուզեր հաւատալ և աղախինին կ'ըսէին. « Խե՛նթ ես, այս ժամանակ ռերկէ ուր Պետրոս կրնայ գալ հոս. թերեւս անոր հրեշտակը ըլլայ »: Բայց աղախինը կը պնդէր իր ըսածին վրայ: Անդին Պետրոս շարունակ դուռը կը բաղխէր: Վերջապէս դուռը կը բանան և ամէնքն ալ գարմացած կը մնան. անշուշտ իրենց ուրախութենէն արցունքներով ողջագուրեցին առաքեալը:

Այս դէպքին մանրամասնութենէն կը հասկցուի որ Պետրոս՝ Մարիամին ընտանեկան շրջանակին շատ ծանօթ էր, այն աստիճան՝ որ աղախինը անոր ձայնէն իսկ կը ճանչնար զինքը: Այս բարեպաշտուհի Մարիամին գաւակն էր ահա Մարկոս աւետարանիչ, որ Յովհաննէս ալ կը կոչուէր: Ան աշակերտն ու թարգմանը եղաւ Պետրոս առաքեալին:

Մարկոս՝ դեռ Պետրոսի չաշակերտած կ'ըբարէր թափիչի, այսինքն է վերարկու ճերմկեցնելու գործով: (Մարկ. Թ. 2): Պետրոս իր թղթին մէջ կը յիշէ զՄարկոս իբրեւ իր հոգեւոր գաւակը. « Ողջոյն տայ ձեզ որ ի Բաբելոն ընտրելակիցն եկեղեցի է, և Մարկոս որդի իմ:» (Ա. Պետր. Ե. 13): Մարկոս՝ Բառնաբասի ալ եղբոր որդին էր: (Կող. Գ. 14): Բառնաբաս Ղեւտացի էր, ըստ այսմ՝ Մարկոս ալ ղեւտական ցեղին կը պատկանէր: Անիկա Պօղոսի և Բառնաբասի ընկերացաւ

անոնց առաքելական ճամբորդութեան միջոցին յԱնտիոք և ի Կիւլրոս, բայց երբ Փոքր Ասիոյ խորերը երթալ հարկ եղաւ, Մարկոս թողուց իր երկու ընկերները և երուսաղէմ դարձաւ: Ինչո՞ւ հեռացաւ անոնցմէ. անծանօթ կը մնայ մեզի. հաւանականաբար վտանգաւոր ճամբորդութիւն մը ըլլալուն չուզեց ընկերանալ անոնց: Այս է պատճառը որ Պօղոս մերժեց երկրորդ ճամբորդութեան իրենց հետ առնել զՄարկոս, որով և տխուր գժտութիւն մը ծագեցաւ Մարկոսի աղգականին՝ Բառնաբասի և Պօղոսի միջեւ, և որուն հետեւանքով անոնք բաժնուեցան իրարմէ և կազմուեցաւ առաքելական երկու առաքումներ փոխանակ մէկի: Բառնաբաս իր Մարկոս աղգականին հետ Կիւլրոս գնաց, իսկ Պօղոս՝ Շիրական ընտրեց և Կիլիկիա ու Ասորիք գնաց: Բայց աւելի յետոյ կը տեսնենք որ Պօղոսի և Մարկոսի միջեւ եղած թիւրիմացութիւնը փարատած է և իբրեւ գերութեան ընկերներ կը գործակցին Հռովմի մէջ: (Կող. Գ. 10): Աւելի ուշ շրջանի մը մէջ Պօղոս՝ Տիմոթէոսի գրելով կը յանձնարարէ միասին բերել Մարկոսը. « զՄարկոս առեալ ընդ քեզ ածիցես, զի է ինձ պիտանի ի սպասաւորութիւն » (Բ. Տիմ. Գ. 11):

Ուրեմն Մարկոս Հռովմի մէջ բնակեցաւ ժամանակ մը, ուր և հանդիպեցաւ իր հոգեւոր ծնողին՝ Պետրոսի, և ծառայեց անոր իբր թարգման, մինչեւ անոր նահատակութեան օրը. այդ շրջանին է որ Հռովմի հաւա-

տացելոց խնդրանքին վրայ, Մարկոս պատրաստեց իր Աւետարանը ուղղակի տեղեկութիւնները քաղելով Պետրոսէն: Յետ այնու մեկնեցաւ Եգիպտոս, ուր խիստ հալածանք մը սկսած էր հաւատացելոց դէմ, ան մեծ հեղինակութիւն ունեցաւ ի մասնաւորի Աղեքսանդրիոյ մէջ առաքելական գործերու առթիւ, և վստահելի աւանդութիւն մը Աղեքսանդրիոյ Եկեղեցւոյն հաստատութիւնը Մարկոսի կ'ընծայէ, ուր և մարտիրոսացաւ հաւանականաբար 68ին, Ներոնի թագաւորութեան 14-րդ տարին: Ան՝ որ երբեմն երկչոտ երիտասարդ մ'ըն էր, որ խոյս առած էր Փոքր Ասիոյ խորերը երթալու առաքելական պաշտօնէն, եղաւ ապա քաջադուն զինուոր մը և անվեհեր մարտիրոս մը Յիսուսի, ի պաշտպանութիւն դատի մը՝ որուն համար իր կեանքը նուիրած էր:

Բ.

Մարկոսի Աւետարանին ծագման և վաւերականութեան մասին երկու հնագոյն և հաստատապէս երաշխաւորուած տեղեկութիւններ ունինք: Առաջինը Պապիասի վկայութիւնն է որուն արժէքը աւելի բարձր է, վասնզի իր վկայութիւնը Յիսուսի անմիջական աշակերտ Յովհան Երէցէն կ'առնէ: Երկրորդ վկայութիւնը Աղեքսանդրացի Կղեմէսինն է որ ժամակակից էր Երանոսի:

Յովհան Երէց՝ որ ծննդեամբ Պաղեստինացի էր և դաստիարակն էր Պապիասի, սապէս պատմած է անոր՝

Մարկոսի Աւետարանի ծագման մասին. « Մարկոս, Պետրոսի քարտուղարն ըլլալով, զրեց ճշգրտեամբ Պետրոսի պատմածին համեմատ, բայց ոչ ժամանակագրական կարգաւ, վասնզի [Մարկոս] անձամբ չէր ունկնդրած Յիսուսի և ոչ ալ հետեւող եղած էր անոր(*) ալ Պետրոսի աշակերտն էր և անկէ լսած էր պարբերաբար Քրիստոսի կեանքին պատմութիւնը: Մարկոս թէև չկրցաւ կարգաւ գրել Քրիստոսի կեանքին պատմութիւնը, բայց ինչ որ զրեց իր լսածներն զրեց առանց որ և է փոփոխութեան, յապաւման կամ յաւելման »: (ԵԻՍԵՔ. Եկեղ. Պատմ. Գ. 39):

Երկրորդ վկայութիւնը որ Կղեմէս Աղեքսանդրացւոյնն է, կրնայ ամբողջացնել Պապիասի վկայութիւնը: Կղեմէս կ'ըսէ. « Երբ Պետրոս Հռովմայ մէջ Աւետարանը կը քարոզէր, իր բազմաթիւ ունկնդիրները խնդրեցին Մարկոսէն, որ Պետրոսի կ'ընկերանար երկար ատեն և գիտէր անոր բոլոր քարոզածները, որպէսզի գրի առնէ այլ պատմութեանը »: Նոյն Ս. Հայրը կը յաւելու. « Մարկոս անոնց խնդրանքին համեմատ Աւետարանը գրեց և յանձնեց անոնց: Պետրոս երբ իմացաւ զայս, հաստատեց և թոյլ տուաւ որ հրապարակաւ կարդացուի հաւատացելոց բազմութեան մէջ »: (ԵԻՍԵՔ. Գ. 15):

(*) Յովհան Երէցին վկայութիւնը միեւնեւ հոս է, եւ մնացեալը Պապիասի մէկ բացատրութիւնն է:

Այս երկու վկայութիւններէն կը հետեցնենք թէ Մարկոսի Աւետարանը ոչ այլ ինչ է բայց եթէ Պետրոսի կողմէ պատմուած Գրիստոսի գործքերուն և հրաշքներուն հաւաքածոյն:

Ասոնք արտաքին վկայութիւններ են և անշուշտ ամբողջական պիտի չնկատուին՝ եթէ երբեք ներքին վկայութիւններ ալ չգան չհաստատեն արտաքին վկայութիւնները:

Եւ նախ և առաջ ղիւրին է հաստատել թէ՝ երկրորդ Աւետարանին հեղինակը եթէ ոչ ականատես, գէթ հաւատարիմ՝ շարադրող մը եղած է ականատես վկայի մը. ղի կը հանդպինք այնպիսի մանրամասնութեանց որոնք իրականութիւններէ առնուած միայն կրնան ըլլալ: Այսպէս՝ օրինակի համար, այս Աւետարանը կարդալով է որ կ'ուսանինք թէ Գալիլիոյ ծովակին վրայ փոթորիկի պահուն Յիսուս կը քնանար նաւուն յետսակողմը յարձի մը վրայ. « 'ի խելս նաւին 'ի վերայ բարձի » (Մարկ. Գ. 38): Երբ պիտի բժշկէր Դեկապոլսի համրը և խուլը, Յիսուս աչքերը վեր կը վերցնէ և հռառաչանք մը կ'արձակէ: Մանրամասնութիւն մը զոր միւս Աւետարանիչները չունին (Մարկ. Լ. 34): Դարձեալ երբ Յիսուս մանուկները կ'օրհնէր, չբաւականացաւ միայն զանոնք օրհնելով, այլ ըստ այս Աւետարանիչին ան խանդավառանքով մը իր գիտիկն առաւ զանոնք (Մարկ. Ժ. 16): Նաև երբ Երիբովի մէջ կոյր մուրացիկ

Բարտիմէոս լսեց որ Յիսուս ղինքը կը կանչէ, *նեսեց վայելն իւր ձորձը եւ Յիսուսի եկաւ ցասկրսեղով*. « Եւ նորա ընկեցեալ զձորձս իւր, յարեաւ եկն առ Յիսուս » (Մարկ. Ժ. 20): Մանրամասնութիւն մը զոր միւս Աւետարանիչները չեն յիշատակեր: Երբ զՅիսուս Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ ձերբակալելու եկած էին, երկտասարդ մը որ զիշերանոցով նոյն այդ պարտէզին մէջ կը գտնուէր, սուրով և բերերով եկողներէն վախնալով, իսկոյն զիշերանոցը ձգեց և մերկ վիճակի մէջ փախաւ. դէպք մը որ միմիայն երկրորդ աւետարանիչը կը նկարագրէ (ԺԳ. 51-52): Այս մանրամասնութիւնները կարդալէ վերջ կարելի է միթէ երեւակայել թէ երկրորդ դարու հեղինակի մը կողմէ յերկրուած և հնարուած ըլլան այս աննշան բայց խիստ նշանակելի կէտերը: Ականատես չեղող հեղինակ մը չկրնար այսպիսի հնարքներ մտածել:

Արդ երբ ստիպուած կ'ըլլանք ընդունելու թէ երկրորդ աւետարանչին պատմութիւնները ականատեսի վկայութիւններ են, կը մնայ մեղ գիտնալ թէ ո՞ր կրնայ եղած ըլլալ այդ ականատես վկան: Այս հարցման պատասխանը կը կարծենք տուած ըլլալ նկատի առնելով հետեւեալ նշաններն ու պարագաները: Այս Աւետարանին մէջ կը տեսնենք որ հեղինակը լռութեամբ կ'անցնի այն ամէն պարագաներուն վրայէն, որոնք Պետրոսի կեանքին փառքը կը կազմեն. և ընդհակառակը հեղի-

նակը աւելի լաշն տեղ մը կուտայ այն անցքերուն որոնք Պետրոսի տկարութիւնները կը մատնանշեն և զայն աւելի դատապարտելի կը ներկայացնեն: Այսպէս, օրինակի համար, Յիսուսի այլակերպութենէն վեց օր առաջ Պետրոսի հաւատոյ խոտտովանութիւնը կը յիշէ առանց յիշելու Յիսուսի այն խօսքը, որ Պետրոսի հաւատոյ խոտտովանութեան մեծութիւնն ու ճշմարտութիւնը կը յատկանշէ. «Դու ես Վէմ, և ի վերայ այդր Վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ»: Այս խօսքը գովասանք մըն է միանգամայն և փառքը կը կազմեն Պետրոսի, բայց չէ յիշուած այս Աւետարանի հեղինակէն: Մինչդեռ հեղինակը Պետրոսի անձնասիրական ոգւոյն խստիւ պատարակուած ըլլալը կը յիշէ սա խօսքով. «Երթ յետ իմ սատանայ, զի ոչ խորհիս դու զԱստուծոյն» (Մարկ. Է. 27-33):

Դարձեալ հեղինակը ուրիշ առթիւ մը Գալիլիոյ ծովակին վրայ Յիսուսի շրջիլը յիշած է, բայց զանց առած է Պետրոսի եւս Յիսուսի հրամանաւ շրջիլը. պարագայ մը որ Պետրոսի համար փառք մըն էր: (Մարկ. 2. 50-51): Պետրոսի ուրացութիւնը որ սեւ էջն է անոր կեանքին, այս Աւետարանին մէջ հաւու երկիցս աղբարարութեամբ կը յիշուի. մինչդեռ միւս երեք Աւետարաններուն մէջ մի անգամ կը յիշուի պարագայ մը որ Պետրոսի անկումը աւելի աններելի կ'ընէ: (Մարկ. ԺԳ. 30. 68-72):

Այս նշաններն ու պարագաները կրնան ենթադրել

տալ՝ թէ մեր երկրորդ Աւետարանը Պետրոսի զեմ անձնական հակառակորդի մը գործն է. և կամ՝ վերեւ յիշատակեալ նշաններէն թերեւս ոմանք հետեւցնեն թէ Պետրոս ինքն է զբքին հեղինակը: Երբեք: Զի Պետրոսէն մենք ունինք վաւերական նկատուած թուղթ մը, որուն ոճը բնաւ չյարմարիր մեր Աւետարանի ոճին: Յետոյ շատ զփուար է կարծել թէ Պետրոս առաքեալ՝ Գալիլիացի հին ձկնորսը, Յովհաննէս աւետարանչի նման մտածող և ուսումնասիրող մը եղած ըլլայ խլամբադեղ կարենալու համար այսպիսի երկար գործ մը:

Ուրեմն եթէ իր պատմութիւններն են որ ունինք մեր այս Աւետարանին մէջ և որ սակայն իր ձեռքի գործերը չեն, մէկ հնարաւորութիւն կը մնայ միայն, այսինքն՝ իր ունկնդիրներէն մէկը կրնայ խմբագրած ըլլալ զայն: Արդ՝ ո՞վ է այդ անանուն մատենագիրը:

Եթէ աւանդութիւնը չքսեր մեզ անոր անունը, Պետրոսի առաջին թուղթը մեզ գուշակել պիտի տար զայն: Առաքեալը հոն կ'ողջունէ իր ռոյղոյն Մարկոսի կողմէ, անշուշտ ռոյի բառը հոգեւոր իմաստով առնելով: Յովհաննէս մականուանեալն Մարկոս, որդին էր Մարիամ անուն կնոջ մը, որուն տան մէջ կը բնակէր և Պետրոս: Ան այնքան ծանօթ էր այս տան՝ որ աղախինը առանց իսկ զինքը տեսնելու կը ճանչնար իր ձայնէն: (Գործք. ԺԲ. 12-17): Առաքեալն իր «որդի»ն կը կոչէ զայն և այս անուամբ զայն կը նկատէ հոգեւոր ժաւ

ռանգ Յիսուսի Քրիստոսի գանձին: Ուրեմն ուրիշ ոչ որի կարելի է ընծայել Պետրոսի պատմութեանց խըմբադրութիւնը բաց եթէ իր հոգեւոր որդւոյն Յովհաննէս Մարկոսի: Եւ երբ մի անգամ այս կէտին կը հասնինք, ինչպէս չփորձուինք ենթադրել՝ թէ այն երիտասարդ անձը, որուն վրայ քիչ առաջ խօսեցանք Գեթսեմանիի պարտեղէն մերկ փախելուն առթիւ, և որ խորհրդաւոր դեր մը կը խաղայ, եղած ըլլայ նոյն ինքն Մարկոսը: (Մարկ. ԺԴ. 51-52):

Գ.

Արդեօք որոնք էին այդ շրջանին այն ունկնդիրները որոնց Պետրոս կը նկարագրէր Յիսուսի կեանքին պատմութիւնը. արդեօք որոնք էին այն ընթերցողները որոնց Մարկոս խորհեցաւ խմբագրելու իր Աւետարանը: Այս հարցումներուն պատասխանը կը կարծեմ՝ թէ կը գտնենք հետեւեալ նշաններուն մէջ: Ակնյայտնի կ'երեւի թէ Պետրոսի ունկնդիրները և Մարկոսի ընթերցողները միմիայն Հռովմայեցիները կրնային եղած ըլլալ. վասնզի հեղինակը մասնաւոր ընտրութիւն մը կ'ընէ ծագումով լատին բառերու: Այսպէս՝ օրինակի համար, հետեւեալ լատինական բառերը կը գործածէ.

Speculator—Ոստիկան, պահակ,

Centuria—Հարիւրապետ,

Xestès—Կուժ, թակոյկ,

Aulès—Ատեան,

Quadrant—Նաքարակիտ:

Իսկ եբրայեցիներէն կամ Արամերէն բառերն ալ միշտ կը բացատրէ. այսպէս օրինակի համար. « Տաշխա կռւմի », որ կը նշանակէ « Աղջիկ ելիւ ». « Եփ-փաքա » այսինքն է « Բացուէ ». « Աքքա » որ է « Հայր ». « Էյի, Էյի շառա սափափաքանի », որ կը նշանակէ « Աստուած իմ, Աստուած իմ, ընդէր թողեր զիս »:

Մատթէոսի Աւետարանին վրայ խօսելու առթիւ յիշեցինք թէ Մատթէոս իր Աւետարանը Հրէից համար գրած ըլլալով՝ հարկ տեսած էր Յիսուսի կեանքին գլխաւոր անցքերուն առթիւ 46 անգամ վկայութիւններ բերել Հին Կտակարանէն: Երկրորդ Աւետարանին հեղինակը սակայն, բացի իր Աւետարանին սկիզբը յիշատակածէն, Հին Կտակարանէն որ և է վկայութիւն չբերեր. վասնզի իր Աւետարանը՝ Հրէից չէր որ կը գրէր, այլ Հռովմայեցիներուն, որոնց համար Հրէից Ս. Գիրքը որ և է նշանակութիւն չունէր: Նաեւ երբ երկրորդ Աւետարանին հեղինակը Սիմոն Կիւրենացիի մասին կը խօսի, ան որ ազարակէն դարձին Յիսուսի խաչը տարաւ, կը յայտնէ թէ անիկա հայրն էր Աղեքսանդրի և Ռուփայ: Արդ՝ ո՞ւր էին այս անձերը երկրորդ Աւետարանին խմբագրուած ատեն: Պօղոս առաքեալի Հռովմայեցոց ուղղեալ թուղթը կուգայ լուսաբանելու զայն: Պօղոս իր

թուղթին մէջ բարեւ կը զրկէ Ռուփայի, և զայն Տիրոջը բնորեալը կ'անուանէ. « Ողջոյն տացիք Ռուփայ ի Տէր, և մօր նորա և իմոյ » (Հռովմ. Ժ. 9. 13): Սիմոն Կիււրենացիի որդիքը այն ատեն Հռովմ' կը բնակէին. հոն գաղթած էին արդէն բաղմաթիւ Հրեաներ այս թուաւ կանին:

Պօղոս որ Արեւելքի մէջ կը ճանչնար Սիմոն Կիււրենացիի որդիքը, կը բարեւէ զանոնք իր թղթով: Աւետարանիա հեղինակը, որ գրած վայրկեանին իր աչքին սուշեւ ունէր անոնց անուանները, բնականաբար ստիպեալ կ'զգար մեծարելու զանոնք. յիշելով այն անդուզական դերը, զոր իրենց հայրը կատարեց խաչին ողբերգութեան մէջ: Այս բոլոր նշաններէն կը հասկցուի թէ երկրորդ Աւետարանին հեղինակը նոյն ինքն Մարկոսն է, և թէ ան գրուած է Հռովմայեցիներուն: Այս ամէնը համաձայն են արտաքին վկայութեանց և աւանդութեանց:

Ըստ այսմ' Մարկոս իր Աւետարանը Հռովմայեցեաց գրելով պարտաւորեալ էր ներկայացնել Յիսուսի կեանքը այնպիսի հասկնալի ոճով և բացատրութեան եղանակաւ մը, որ կարելի ըլլար զիւրաւ ըմբռնել տալ Քրիստոսը և անոր կատարած դերը: Արդ' ինչպէս յայտնի է, Հռովմայեցիք Զօրութեան մեծապէս կարեւորութիւն տուող ժողովուրդ մըն էին, և ինչպէս Յայնքը՝ Գեղեցկութեան, և Հրեայք Սրբութեան պաշտամունքը ունէին,

Հռովմայեցիք ալ կը պաշտէին Զօրութիւնը: Իրենց մեծամեծ յաղթանակները, իրենց անհամար բանակները, իրենց մեծազանգուած կազմակերպութիւններն, իրենց յաղթական փառայեղ կամարներն, իրենց հսկայական ամիրթատրոններն, բոլոր ասոնք ցոյց կուտան թէ անոնք ճրքան կարեւորութիւն տուած էին նկրթական ուժին: Արդ' Հռովմայեցեաց երբ բացատրուէր Յիսուսը իր աստուածային զօրութեան տեսակէտով, անշուշտ շատ աւելի նպատակաշարմար պիտի լինէր, և ժողովուրդին ուշադրութիւնը զիւրաւ կարելի պիտի ըլլար զարձնել Յիսուսի վրայ: Առաքեալն Պետրոս այս կէտը շատ լաւ ըմբռնեց իր քարոզութեանց միջոցին, և Մարկոս ըստ այնմ' հետեւեցաւ այդ ուղղութեան իր Աւետարանը խմբագրելու ատեն և այսու իր Աւետարանը եղաւ հոգեկան զօրութիւններու ամփոփ պատմութեանց շարք մը: Ըստ այսմ' Աւետարանս կ'արժէ կոչել Զօրութեան Աւետարան:

Գ.

Մարկոսի Աւետարանը բոլոր Աւետարաններու մէջ ամենէն համառօտն է: Տասնեւեց գլուխներու բաժնուած է: Հոն միայն Քրիստոսի հրաշքները կը պատմուին, քարոզութեան մասին շատ քիչ բան գրուած է: Տասներկու առիթներով Մարկոս Քրիստոսի հրաշքներուն ժողովուրդին վրայ թողած տպաւորութիւնը կը նկարագրէ: Ես կը կարծեմ՝ թէ ուրիշ ժամանակներէ աւելի

այժմ՝ անհրաժեշտ է աշխարհի ցուցնել Զօրութեան Աւետարան մը: Ի նկատի առէք որ երբեք աշխարհ աշնքան պէտք չէ ունեցած անպարտելի զօրութեան մը, որքան այժմ: Հակառակ գիտական նորանոր յայտնութեանց հետեւանօք ձեռք բերուած յառաջգիմութիւններուն, հակառակ նիւթական զօրութեան մեծամեծ հրաշալիքներուն, Ի. դարու մարդը կ'զգայ անհաւատալիօրէն տկար, և որքան նիւթական աշխարհի մէջ ձեռք կը բերէ զօրութիւններ, նոյն համեմատութեամբ սոսկումով կը տեսնէ իր տկարութիւնը և անզօրութիւնը զիրար չեղորացնող զօրութեանց յայտնութեամբ: Պէտք է ըսել որ արդի քաղաքակրթութեան մեծադանդուած և հակաշական կառուցքը բոլոր հիմերովը ցնցուած և խախտած է: Ատելախու և փոթորկացող կիրքերը կը մռնչեն ամէն կողմէ, միջազգային պատերազմը դամակեան սուրի պէս կախուած է քաղաքակրթական աշխարհի գլխուն վերեւ: Յուսահատութիւնը ընդհանուր է, և ան կ'աւելնայ օր ըստ օրէ: Մարդը տխուր է. կ'զգայ ամէն կողմ պարտապ, միայնակ, և կ'անիծէ իր ծնած օրը, վասնզի կը տեսնէ ապշութեամբ որ ամէն կէտերու մէջ տկար է: Ան ինքզինքը պահ մը ուժով կը կարծէ, կը նկատէ ինքզինքը հսկայ ուժ մը. բայց ապա կ'ընդունարէ թէ կաւէ ոտքերով հսկայ արձանի մը պէս է, որը դատապարտուած է տապալուելու և ջախջախուելու:

Արդեօք Քրիստոնէական Եկեղեցին կրնայ տալ աշ-

խարհի գէթ սրտապնդող և մխիթարական երեւոյթ մը: Առանց ուրանալու ինչ որ ըրած է ան անցեալ դարերու ընթացքին մէջ և ինչ որ կ'ընէ տակաւին աշխարհի փրկութեան համար, հարկ է ըսել թէ Եկեղեցին ներկայիս մէջ մեծ ճիգ մը պէտք է ընէ, Չարը իր արմատներով փճացնելու համար: Ան մահացու հարուածի մը պէտք ունի: Արդ՝ Եկեղեցին ինչպէս կրնայ տալ այդ ուժին հարուածը այս ժանտաժուտ Չարին: Այս մասին պատասխանը միայն Մարկոսի Աւետարանն է որ կրնայ տալ. հարկ է իր քարոզած Ամենազօր Քրիստոսի մօտենալ, Անոր՝ որ ամէն կողմ իր երկրաւոր կեանքին մէջ մեծամեծ զօրութիւններով գործեց և բժշկութիւններով սքանչացում՝ պատճառեց, և Չարին իշխանութիւնը խորտակելով մարդկութեան մխիթարութիւնը եղաւ: Չարը կը կենդանանայ երբ Քրիստոսի փրկարար գործը չշարունակուիր. Չարը կ'ընդհանրանայ երբ հաւատքը կը պակսի մարդուն մէջ:

Աշխարհը իրապէս զօրաւոր ընելու և փոխակերպելու համար, հարկ է ներշնչել այն հաւատքը՝ զոր Յիսուս պահանջեց իր երկրաւոր կեանքին մէջ ամէն անոնցմէ՝ որոնք տկար, քաղցրուած, տանջուած և վաստակաբեկ կ'զգային: Յիսուս նոյնիսկ իր անձին մէջ տկար զգաց երբ հաւատքի ուժը տկարացաւ իր շուրջը և իր մէջ (Մարկ. Զ. 5-6.): Եւ ամէն անգամ որ ան իր մէջ կ'զգար անհաստատ և զիւրաբեկ, ինչպէս ուրիշ

որ և է անհատ պիտի զգար, անմիջապէս ինքզինքը հաղորդակցութեան և յարաբերութեան մէջ կը գնէր Աստուծոյ հետ և այսու կը պահէր այն գերահրաշ զօրութիւնը որով աշխարհի փրկութիւնը պատրաստեց: Այդ զօրութիւնը նույնիսկ Աստուծոյ զօրութիւնն է: Քրիստոսի այս զօրութիւնը ամէն բանէ առաջ հոգեկան, բարոյական զօրութիւնն է, ան թէև աչքի ուշադրութեամբ չէ նիւթական զօրութեան պէս, այլ սակայն նիւթական զօրութենէ գերազանցօրէն տարբեր յաւիտենական արդիւնքներ կ'արտադրէ:

Մարկոսի Աւետարանովն է որ կը տեսնենք թէ Յիսուս երեւան հանած է մարդուն մէջ այն թաքուն պահուած զօրութիւնը որ ցայն վայր ոչ ոք կրցած էր 'ընդերը-մարել: Այդ թաքուն մնացած հոգեկան զօրութեան յայտնութիւնները նկարագրուած են այս Աւետարանին մէջ, զօրութիւն մը որ կրնայ խորտակել Երկրովի ամուր պարիսպներն իսկ, զօրութիւն մը որ կրնայ զսպել ով-կիանոսի ամենի ալիքներն, զօրութիւն մը որ կրնայ սանձել նույնիսկ առիւծներն, զօրութիւն մը որ կրնայ լեռներն իսկ շարժման մէջ դնել:

Ազօթները որ Երկիրը այդ զօրութիւնը մեղի պարզեւէ:

Գ.

դուկասու աւետարանը

ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱՒԵՏԱՐԱՆԸ

Այլ ՊԱՏՄՈՒԻ Թէ Միացեալ-Նահանգներէն
Եւրոպա զրկուած ընդծովեայ առաջին հե-
ռագիրը Յիսուսի ծննդեան գիշերուան հրեշտակաց երգը
եղած է. « Փառք 'ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր
խաղաղութիւն, 'ի մարդիկ հաճութիւն » (Ղուկ. Բ. 14):
Նմանապէս 1896ին Ճենովայի ազգային ցուցահանդէսի
շրջիւ հանդիսութիւններու փակման առթիւ, խուռն բազ-
մութեան մը ներկայութեան և մեծաշուինդ ծափահարու-
թեանց մէջ, պետական բարձր պաշտօնատարը ի լուր
աշխարհի, անգամ մը ևս հաղորդակից ըրած է ոգե-
ւորեալ շեշտով 'նոյն հրեշտակաց երգը. « Փառք 'ի
բարձունս Աստուծոյ... »: Այս երկնային երգը որ դա-
րուց ի դարս կ'երգուի աշխարհի ամէն մասանց մէջ,
ուրախարար նշան մը չէ միթէ Աստուծոյ թագաւորու-
թեան և խաղաղութեան յաղթանակին: Ի՛նչ փոյթ թէ
հակառակորդներ ամէն ճիգեր թափեն խանդարելու
նպատակաւ համաշխարհային խաղաղութիւնը: Հակա-
ռակ այնքան արիւնոտ և ահաւոր պատերազմներու,
հակառակ սլատերազմի երկիւղը միշտ մեր գլխուն վրայ

դամակեան սուրի նման կախուած ըլլալուն, խաղաղութեան թագաւորութիւնը հետզհետէ կը հաստատուի երկրի վրայ: Հրեշտակաց այս երգը որ խորհրդանշէն է համայնական խաղաղութեան աշխարհի, միմիայն երրորդ Աւետարանին է որ յիշած է: Անշուշտ Աւետարանիչը որոշ ծրագիրով և նպատակով էր որ կը յիշատակէր հրեշտակաց այս չքնադ երգը: Ռբակալի լաւ ճանչնանք երրորդ Աւետարանիչը և իր Աւետարանը, կ'արժէ մի քիչ մօտէն ուսումնասիրել զինքն ու իր հեղինակութիւնը:

Ա.

Նախ թէ ո՞վ էր այս Աւետարանին հեղինակը: Ս. Գրքի հեղինակները ընդհանրապէս հրեայ եղած են, բացի այս երրորդ Աւետարանի հեղինակէն, որ ծագմամբ Անտիոքացի, հաւանականաբար Ասորի բժիշկ մըն է եղած, գերի մը թերեւս. զի ինչպէս յայտնի է, միայն գերիներն էին որ բժշկական ասպարէզին կը հետեւէին: Ան իր բժշկագիտական ուսումն առած էր Անտիոքացի Թէոփիլոս անուն ականաւոր բժշկին մօտ, որուն և ձօնեց իր Աւետարանը, ինչպէս և իր ուրիշ մէկ գիրքը որ կը կոչուի Գործք Առաքելոց, որ ամբողջացուցիչ պատմութիւնն է առաջինին: Իւր անունը Ղուկ [=Luc] կամ Ղուկաս [=Lucas] մէկ ձեւն է Ղուկանոսին [= Lucanus) որ կը նշանակէ յոյս: Յիսուսի բժշկութիւնները Անտիոք ևս արձագանգ գտած

ըլլալով, Ղուկաս բժիշկ հետաքրքրուեցաւ և հաւանութեամբ իր վարպետին՝ գնաց Պաղեստին, անձամբ ուսումնասիրելու համար Յիսուսի բժշկութեանց գաղաւթը: Այս հետաքրքրութիւնը պատճառ եղաւ իր դարձին, և եղաւ հաւանականաբար Յիսուսի եօթանասուն աշակերտներէն մին, և անոնց մէջ ամենէն ուշադրաւ:

Ղուկաս երբ այսպէս Յիսուսի աշակերտներէն մին եղաւ, առաջին գործն եղաւ հետամուտ ըլլալ սկիզբէն կարգաւ գրելու Փրկչի կեանքին ստույգ պատմութիւնը և ասոր համար զիմեց հաւաստի աղբիւրներու: Իր Աւետարանը պատրաստելու առթիւ միշտ խորհրդակից ունեցաւ զխաւորաբար Պօղոս առաքեալը: Սա ալ փոխադարձաբար զՂուկաս իրեն ճշմարիտ ընկեր ու գործակից և միանգամայն գաղափարակից ունեցաւ:

Ղուկաս Պօղոսի հետ Հռովմ գնաց և անոր մարտիրոսութենէն ետքը ինքն ալ Աւետարանը քարոզելու համար յաջորդաբար այցելեց Իտալիա, Դալմատիա, Նեպոլսոս, Լիբիա և Թեբալիտ և այլ տեղիս, և մեռաւ մարտիրոսական մահուամբ Աքայլոյ մէջ, ինչպէս կը հաւաստէ Գրիգոր Նազիանզացի:

Երրորդ Աւետարանիս ծագման և վաւերականութեան մասին արդէն Աւետարանիս նշանակալից յառաջաբանին մէջ ⁽¹⁾ բոլոր անհրաժեշտ տեղեկութիւնները

(1) Ղուկ. Ա. 1-4:

տրուած ըլլալով՝ եկեղեցական Ս. Հարց երաշխաւորուած վկայութիւններն ալ կուգան լուսաբանելու դանոնք: Այս վկայութիւններէն երկուքը կ'արժէ աստ յիշատակել: Առաջինը այդ վկայութեանց՝ Երանոսինն է:

Երանոս որ ապրած է Աւետարաններու հրատարակուելէն ոչ աւելի քան մէկ դար ետքը, Աւետարաններու վրայ շատ կարեւոր վկայութիւններ տուած ատեն, Ղուկասու Աւետարանին համար ալ կ'ըսէ. « Ղուկաս, ընկեր Պօղոսի, գրեց Աւետարանն ըստ քարոզութեան Պօղոսի »: (Ընդդէմ Հերձ. Գ. 2):

Մուրադորեան հաստատունն ⁽¹⁾ որ գրեթէ միւսուոյն թուականին կը կարծուի գրուած ըլլալ (170 թուականին), հետեւեալ տողերը ունի Ղուկասու վերաբերմամբ. « Երբորդարար Ղուկասու Աւետարանը. Ղուկաս բժիշկ իր

(1) Այս անունը կը տուի ձեռագիր մագաղաթի մը որ ցանկ մըն է նոր Կսակարանի գիրքերուն եւ գորգաւ **Մուրադորի** անուն իտալացի բանասէր մը (1672-1750) Միլանի Ամբրոսեան գրասան մէջ: Մուրադորի նանչնալով անոր ճշմարեան ճշմաները նրաստակեց « **Իտալական հնութիւնք** » կոչուած հաւաքածոյի մէջ. (Antiquités Italiennes, Հատ. III էջ 854): Սոյն մագաղաթին մէջ գրուած է. « **Հերմաս հովիւ մեր օրով գրեց, մինչ անոր եղբայր Պիոս Ա. Հռովմայ եկեղեցւոյն Հայրապետն էր:** » Պատմութեան գիտէմք որ Պիոս Ա. վախճանեցաւ 150ին, ուստի եւ այս մագաղաթը կը վերանայ մինչեւ Բ. դար:

Պօղոս ընկերոջ աշխատակցութեամբ գրեց Աւետարանը:» (Antiquités Italiennes, T. III):

Այս երկու վկայութիւններէն կրնանք հետեւցնել թէ Ղուկաս իր Աւետարանը Աքայիոյ (այժմ՝ Փաթրաս) մէջ շարադրած է Մարկոսինէն քիչ առաջ, հետեւաբար 60 և 64 թուականներուն մէջ: Ղուկասու և Պօղոսի միմեանց գործակցութիւնը պատճառ եղած է՝ որ մի և նոյն ներշնչութեամբ գրեն: Ակնյայտնի կ'երեւի աղերս մը ասոնց սկզբունքներուն և վարդապետութեան մէջ հանգոյն այն աղերսին, զոր հաստատեցինք երկրորդ Աւետարանիչ Մարկոսի և Պետրոսի պաշտօնակցութեան միջեւ:

Բ.

Մոռնանք այժմ՝ Աւետարանիս ծագման և վաւերականութեան մասին եղած արտաքին տեղեկութիւններն ու վկայութիւնները, ուսումնասիրենք Աւետարանը իր իսկ էջերուն մէջ գտնելու համար հեղինակին անձին, խմբագրութեան նպատակին, եղանակին և թուականին հետքերը: Անշուշտ արտաքին վկայութիւնները ամբողջական պիտի չնկատուէին, եթէ երբեք ներքին վկայութիւններ չհաստատէին զայն: Նախ քննենք թէ ո՞վ է Աւետարանիս հեղինակը: Եթէ աւանդութիւնը Աւետարանիս հեղինակի մասին բան մը ըսած չըլլար. պիտի կրնայինք անշուշտ հետեւեալ նշաններով գտնել զայն: Անտարակոյս այս Աւետարանին և Գործք Աւարելոցի

հեղինակը նոյն անձն է ⁽¹⁾: Գործք Առաքելոցէն որոշ կը տեսնուի որ այդ գրքին հեղինակը Պօղոսի ճանապարհորդակիցներէն մէկն է. վասնզի այլևայլ պարագաներու մէջ յոգնակի առաջին դէմք կը գործածէ. այսպէս օրինակի համար հեղինակը Տրովադացի մէջ Պօղոսի ընկերացած ըլլալը կ'անարկէ երբ կ'ըսէ. « Եւ ելեալ ի Տրովարայ դէպ ուղիղ գնացար ի Սամոդրակէ ⁽²⁾: » Դարձեալ ուրիշ առթիւ կ'ըսէ. « Եւ եղեւ մինչ երթայար մէք յաղօթս: » ⁽³⁾ — « Եւ իբրեւ եղեւ երանել մեկ և մեկնիլ ի նոցանէ, հանդէպ գնացեալ եկար ի Կով ⁽⁴⁾ » — « Նաւեցար յԱսորիս և իջար ի Տիւրոս: ⁽⁵⁾ » — « Եւ մտեալ յապարանան Փիլիպպոսի աւետարանչի, որ էր յեթանոս անտի, ագար առ նմա: » ⁽⁶⁾ Եթէ Պօղոսի ընկերներէն մէկն է Գործոցի հեղինակը, հետեւաբար Գործք Առաքելոցի մէջ յակահեւ անուանէ յիշատակուած անձերէն որեւէ մէկը, այսինքն Տիմոթէոսը կամ Բաւնաբար, կամ Սիլուանոսը, կամ Տիւքիկոսը չեն կրնար եղած ըլլալ, քանի որ անոնք երբորդ դէմքի անձնաւորութիւններ յիշատակուած են. այլ միայն Ղուկաս կրնայ

⁽¹⁾ Renan, Vie de Jésus, էջ 16-17:

⁽²⁾ Գործք, ԺԶ. 11:

⁽³⁾ Գործք, ԺԶ. 16:

⁽⁴⁾ Գործք, ԻԱ. 1:

⁽⁵⁾ Գործք, ԻԱ. 3:

⁽⁶⁾ Գործք, ԻԱ. 9:

եղած ըլլալ. ինչպէս որ Պօղոսի թղթերէն բացորոշ կը տեսնենք՝ որ նա ալ ընկերացած էր Պօղոսի դէպի Հռովմ ճամբորդութեանը: Պօղոս իր աշակերտին Տիմոթէոսի գրած նամակով երբ կը յանձնարարէ անոր որ իրեն հետ Հռովմ բերէ իր փիլոնը, իր ձեռագիրները և գիրքերը, կ'աւելցնէ սա խօսքը. « Ղուկաս միայն է ընդ իս: » ⁽¹⁾ Դարձեալ երբ Պօղոս Կողոսացուց կը գրէր իր նամակը, Ղուկասն իր « սիրելի » կ'անուանէր. « Ողջոյն տայ ձեզ Ղուկաս բժիշկ և սիրելի » (Կող. Գ. 14): Եւ երբ անգամ մը կը հաստատուի թէ Ղուկասն է Գործոցի հեղինակը, շատ դիւրութեամբ կրնայ ապացուցուիլ թէ Աւետարանին հեղինակն ալ նոյն ինքն Ղուկասն է. վասնզի Աւետարանը Գործք Առաքելոցին պէս ուղղուած է Թէոփիլոս անուն ականաւոր անձի մը, որոյ ՔԱՋ, պատշաճաբար տխրորէ կուտայ. թէ և չբեաներն ալ գործածած են այս անունը, սակայն բառը իր յունական ծագումով. ենթադրել կուտայ թէ Անտիոքցի մը եղած ըլլայ ան, որ Ղուկասու համար ականածելի անձ մըն էր և թերեւ ալ իր վարպետը: Երկրորդ՝ լեզուին նոյնութիւնը, որ յայտնի կ'երեւի երկուքին մէջ, առանց որեւէ առարկութեան կը հետեւցուի թէ նոյնն է երկուքին ալ հեղինակը: Երրորդ՝ Աւետարանի պատմութիւնը կը վերջանայ ճիշտ այն տեղ, ուսկից կ'սկսի

⁽¹⁾ Բ. Տիմ. Գ. 11:

Գործք Առաքելոցը: Չորրորդ՝ ըլլայ Աւետարանին մէջ, ըլլայ Գործոցի մէջ յաճախ կը հանդալինք բժշկական բացատրութեանց, ինչ որ ենթադրել կուտայ թէ երկու-քին ալ հեղինակը նոյն գիտնական անձն է, նոյն բժիշկն է: Իբր բժիշկ ինք միայն պահած է իր Աւետարանին մէջ « Բժիշկ բժշկեալ անձն քո » առակը:

Ղուկաս իր Աւետարանի խմբագրութեան եղանակի մասին, այսինքն թէ ինչ կերպով պատրաստած ըլլալու մասին տեղեկութիւններ կուտայ իր յառաջաբանին մէջ. « Քանզի բազումք յօժարեցին վերստին կարգել զպատմութիւն վասն իրացն հաստատելոց ի մեզ, որպէս աւանդեցին մեզ որ ի սկզբանէ ականատեսք և սպասաւորք եղեն բանին, կամ եղեւ և ինձ, որ ի սկզբանէ գհետ երթեալ էի ամենայնի ճշմարտութեամբ, կարգաւ գրել քեզ, քաջոյ Թէոփիլէ, զի ծանկեցա զբանիցն որոց աշակերտեցար՝ զճշմարտութիւն » (Ղուկ. Ա. 1-4): Կրնանք այս յառաջաբանէն հետեւցնել թէ պատմութիւնը քաղած է ականատեսներու և Բանին սպասաւոր եղբայրներու աւանդած քաղուած գրութեանէն և հետեւաբար բնական էր որ Ղուկաս իր պատմութեան ամբողջութեան մէջ պիտի չկրնար դնել ոճի կատարեալ նոյնութիւն: Արդարեւ Աւետարանին յառաջաբանը՝ որ բուն իսկ Ղուկասինն է՝ հիանալի, մաքուր դասական յոյն լեզուաւ գրուած է: Այս ոճը կ'երեւի նաև Գործոց այն գլուխներուն մէջ ուր կը նկարագրէ իր ընկերակցութիւնը

Պօղոսի հետ: Իսկ Աւետարանի Ա. գլուխի 5 համարէն մինչև Յիսուսի պատանեկութեան պատմութիւնը ընտանեկան լեզուաւ և բացատրութեամբ գրուած է: Յայտնի էր որ Ղուկաս Ս. Կոյսէն քաղած ըլլալով Յիսուսի մանկութեան և պատանեկութեան տեղեկութիւնները, անոր ընտանեկան լեզուն բացատրութիւնները չուզեց զանց ընել: Աւետարանի մնացեալ ինչ ինչ մասերուն, ինչպէս նաև Գործք Առաքելոցի առաջին մասերուն մէջ առաւել կամ նուազ Արամեական լեզուի ոճը կը տիրէ: Ոճի այս պէտպիսութիւնը ուրիշ կերպ չենք կրնար բացատրել՝ բացի միայն սա կերպով որ արամեական ոճով գրուած մասերը, Ղուկասու վկայութեամբ իսկ, ասկից անկից քաղած է, ստույգը զատած և կարգի պրած է. իսկ այն մասերը որ մաքուր յունական ոճ մը ունին՝ անշուշտ իր ականատես եղած դէպքերն են որ իրեն սեփական լեզուաւ գրի առած է, զոր օրինակ Էմմաուսի ճամբուն վրայ Յիսուսի երեւիլը և խօսակցութիւնը (ԻԲ. 13-19):

Պօղոսի և Ղուկասու գործակցութիւնը և դադափաբակցութիւնը յայտնի կ'երեւի Պօղոսի թուղթերուն և Ղուկասու Աւետարանին մէջ: Այսպէս, զոր օրինակ, կատարեալ համաձայնութիւն մը կայ Պօղոսի պատմած Ս. Հաղորդութեան հաստատութեան պատմութեան (Ա. Կորնթ. ԺԱ.) և Ղուկասու Աւետարանին այդ առթիւ ըրած պատմութեան մէջ (ԻԲ. 19): Նաև Պօղոս

առաքեալի հետեւեալ յիշատակութիւնը. « Քանզի ասէ դիր, արժանի է մշակն վարձու իւրոյ » (Ա. Տիմ. Ե. 18), թէև կը գտնուի ըստ իմաստին Մատթէոսի մէջ (Ժ. 10), բայց բնագրականը և բառ առ բառը Ղուկասու մէջ միայն կը գտնենք (Ժ. 7): Բաց աստի յարուցեալ Յիսուսի երեւումներու մասին Ղուկասու ԺԴ. գլխուն պատմածներուն և Պօղոսի Ա. Կորն. ԺԵ. գլխուն մէջ, թուարկումներու միջև կը գտնենք կատարեալ աղերս մը:

Կը ֆնայ այժմ մեզ գիտնալ թէ Ղուկաս իր Աւետարանը զոր թուականին գրած կրնայ ըլլալ: Նախ որ չկրնար գրած ըլլալ 50 թուականէն առաջ, որ ատեն ընկերացաւ Պօղոսի. ոչ ալ 67 թուականէն վերջ որ Պօղոսի նահատակութեան թուականն է. վասնզի Գործք Առաքելոցի մէջ (ԻԲ. 20, 21) չէ պատմուած Պօղոսի նահատակութիւնը և ոչ ալ որևէ ակնարկութիւն եղած է այս մասին. պարագայ մը որ ենթադրել կուտայ թէ երբ Ղուկաս վերջացուց և հրատարակեց իր պատմութիւնը, դեռ Պօղոս չէր նահատակուած:

Գ.

Ինչպէս քիչ առաջ ակնարկեցինք, յայտնապէս Հեթանոսաց Առաքեալը կարեւոր դեր մը կատարած պէտք է ըլլայ Աւետարանի խմբագրութեան գործին մէջ: Թերեւս նոյնիսկ Առաքեալը ինքն մղած ըլլայ զՂուկաս դրելու Աւետարանը: Պօղոսի Աւետարանը որ կը յիշուի

յաճախ իր թուղթերուն մէջ, ուրիշ բան չէ բաց եթէ ամփոփումը առաքեալին քարոզութեանց: Անշուշտ Ղուկաս ունինորած էր Պօղոսի երբ իր Աւետարանը գրեց: Ասոր համար է որ ուշագրաւ համաձայնութիւն մը կայ ընդ մէջ Պօղոսի թղթոց և Ղուկասու Աւետարանին: Առաջին առթիւ Ղուկաս և Պօղոս են որ կ'ըմբռնեն թէ Քրիստոսի Աւետարանը միայն Հրէից չպատկանիր, այլ ամբողջ մարդկութեան. թէ Յիսուսի փրկութիւնը չը սահմանափակուիր այս կամ այն ցեղին, այլ առանց բացառութեան համայն մարդկութեան, և թէ ով որ ուղէ ըլլայ, թէ իսկ այն առաջակ մը ըլլայ փոյթ չէ, կրնայ հասնիլ այդ փրկութեան, բաւ է որ հաւատքով նայի փրկութեան խորհուրդին:

Այս է ահա Ղուկասու Աւետարանին նպատակը: Ամէն մէկ էջի վրայ պայծառ կերպով կը յայտնուի այս նպատակը: Մանաւանդ Հրէից մերժումով՝ փրկութիւնը աւելի ևս համայն մարդկութեան իրաւունքը դարձած ըլլալը հոն յայտնապէս կը բացատրուի: Իր այս նպատակին հասնելու համար, աւետարանիչը կը գտնէ Յիսուսի կեանքէն այնպիսի դրուագներ, որոնց մասին միւս աւետարանիչները անուշադիր եղած են և որ և է յիշատակութիւն մը չեն ըրած: Այսպէս օրինակի համար, միայն Ղուկասն է որ կը յիշէ հրեշտակաց երգը՝ համայն մարդկութեան ուղղեալ. « Եւ յերկիր խաղաղութիւն. ի մարդիկ հաճութիւն »: Ղուկասն է որ

Յովհաննէս Մկրտչի բերանը կը դնէ սա նշանակալից խօսքը. « Տեսցէ ամենայն մարմին զփրկութիւն Աստուծոյ », Դուկասն է որ Յիսուսի աղգաբանութիւնը կը վերացնէ ոչ թէ Մատթէոսի պէս մինչեւ Աբրահամ, Իսրայէլի հօրը, այլ մինչեւ Ադամ, բոլոր մարդկութեան հախաօր: Դուկասն է որ Հրեաներէն աւելի Սամարացիներուն փոյթեանդն վերաբերմունքը կը նկարագրէ հանդէպ Քրիստոսի: Դուկասն է որ բարի Սամարացիին առակը կը պատմէ: Դուկասն է որ Զաքէ մաքսաւորին տան համար Յիսուսի սա անդին խօսքը կը յիշէ. « Այսօր եղեւ փրկութիւն տանաւ այսմիկ »: Դուկասն է որ կուտայ մեզ Յիսուսի իր դասիճներուն, Հռովմացիի գինուորներուն և հեթանոսներուն համար ըրած անմուռանալի աղօթքը. « Հայր թող դոցա, զի ոչ գիտեն զինչ դործեն »: Դարձեալ միայն Դուկասն է որ կը նշանակէ աջակողմեան աւաղակին զրախտի արժանանալը: Նոյնը չէ միթէ կեդրոնական միտքը, նպատակը Պօղոսի առաքելութեան: Դուկաս՝ Պօղոսի նման իր Աւետարանով կը ծանուցանէ աշխարհի թէ երկրի վրայ եկած է Փրկիչ մը, որու միջոցաւ միայն ամէն ոք առանց բացառութեան կրնայ արժանանալ փրկութեան և հաղորդակից ըլլալ Աստուծոյ շնորհաց: Փրկութեան այս ստեղծիսը աւելի ազդու ընելու նպատակաւ Դուկաս կը դնէ Բեթղէհէմի հրեշտակին բերանը սա խօսքը. « Ահա-ւասիկ աւետարանեմ ձեզ ուրախութիւն մեծ, որ եղիցի

աւնենայն Ժողովրդեան, զի ծնաւ ձեզ Փրկիչ »:

Դուկասու Աւետարանին պատմութեան նպատակն է ուրեմն, ծանուցանել ի լուր աշխարհի թէ աստուածային նախախնամական ծրագիր մը կայ Յիսուսի կեանքին, մահուան և յարութեան մէջ, որով միայն աշխարհի փրկութիւնն ալ ապահովուած է: Այս Աւետարանով է որ կը ծանուցուի թէ ոչ որ դուրս պէտք չէ զգայ ինքզինքը Աստուծոյ թագաւորութենէն. և թէ ոչ որ չպիտի տարուի ըսելու թէ Աւետարանը իրեն համար չէ. վասնզի առանց բացառութեան ամէնքն ալ այս փրկութեան հրաւիրուած են: Այս հրաւերին մէջ եթէ կայ պաշման մը, սա է թէ հրաւիրեալը պէտք է զգայ իր անկեալ մը եղած ըլլալը, փրկութեան կարօտիլը: Փրկութիւնը ձրի է, և միմիայն Քրիստոսով կարելի է ապահովել: Ով որ անոր բաղակներուն կը յանձնուի, ան չի կորսուիր:

ԱՌԱՋԻՆ ԵՐԵՔ ԱԻԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂԵՐՍԸ

Երեք խմբագիր Աւետարաններու ծագման ու վաւերականութեան վրայ խօսելէ յետոյ՝ մեր ուշադրութիւնը կը զրաւէ անոնց միջեւ գտնուած խիստ նշանակալից և անձուկ նմանութեան աղբյուրը: Կը տեսնենք, իրենց ամբողջութեան մէջ, յաճախ միեւնոյն շարայարութիւնը, միեւնոյն ընդլայնումը և ինչ ինչ բացատրութեանց ձեւերու և եղանակներու մէջ ալ նմանութիւններ. բան մը՝ որ շատերուն ենթադրել կուտայ՝ թէ իրարմէ օգտուած կամ իրարմէ օրինակած են և կամ թէ հետեւած են իրենց առջև գտնուած նախնական օրինակի մը, բնագրի մը:

Ամենէն աւելի ուշագրաւը Մարկոսի Աւետարանին միւս երկու Աւետարաններու հետ ունեցած ամենաանձուկ և զարմանալի աղբյուրն է: Մարկոսի Աւետարանին քսան երեք համարներէն զատ, ամէն մէկ մասերն նոյնութեամբ միւս երկու Աւետարաններուն կամ միոյն կամ միւսին և կամ երկուքին մէջ ևս կան:

Բայց միւս կողմանէ այս ակնյայտ յանդիման նմանութիւններու մօտ կը հանդալինք նաև խիստ ուշագրաւ տարբերութիւններու. ոչ միայն Աւետարանիչներէն իւրաքանչիւրը յաւելուածներ կ'ընէ, որոնք չեն գտնուիր միւսներուն մէջ, այլ աւելի կը շեղի յաճախ կար-

գով, և պարագաներու զանազան մանրամասնութիւններու մէջ: Միեւնոյն իրողութիւնը կամ պարագան մէջ կը բերուի մէկուն կողմէն աւելի ընդլայնեալ, միւսէն աւելի համառօտութեամբ. մին ուշադրաւ պարագայ մը կը յիշէ, միւսը զանց կ'ընէ:

Եթէ նմանութիւններէն հետեւցնենք թէ իրարմէ օրինակած են, ինչ պէտք է ըսել այն կէտերուն համար, որ յատկանշական տարբերութիւններով կը ներկայանան: Ի՞նչպէս բացատրել պէտք է պատճառը և ծագումը այս աղբյուրներուն ու տարբերութիւններուն: Ահա դժուար խնդիր մը՝ որ վերջերս խիստ հետաքրքրեց և յուզեց Գերման Աստուածաբանական Դպրոցներն և տեղի տուաւ հոյլ մը կարծիքներու, զորս կրնանք ամփոփել հետեւեալ կերպով:

Առաջին կարծիք. — Նախնական Առեւտրան մը աղբիւր եղած է երեք խմբագիր Առեւտրաններու: Այս կարծիքը առաջին անգամ Սէմլըր (== Semler) պաշտպանեց: Շմիդ և այլք իբր աղբիւր ծառայող նախնական Աւետարանը Մատթէոսի ընձայուած Նաղարեաններու Առաւմական Առեւտրանը կարծեցին որ ըլլայ: Ուրիշներ կ'ենթադրեն թէ Աւետարաններու աղբիւրը անվաւեր Առեւտրան մը եղած ըլլայ, թերեւ Եփրայական Առեւտրանը: Վերջապէս Մէարս (== Marsh) ենթադրեց թէ Աւետարանաց աղբիւրը Առաւմական կամ Ասորա-Քաղղիական Աւետարան մը պէտք է եղած ըլլայ, որ յետոյ կորսուած է:

Պ. Մէարս Անգղիացի այս աստուածաբանը, հետեւեալ տեսութիւնը կ'ընէ Աւետարաններու ծագման վրայ, որ իբր հետաքրքրական և ոչ ընդունելի տեսութիւն մը մէջ կը բերենք:

1. Ի սկզբան Առաքելոց ձեռամբ խմբագրուած Առաւնակիւն լեզուա նախնական Աւետարան մը միայն կար:

2. Յետոյ այս Արամական Աւետարանին յունարէն թարգմանութիւնն եղաւ:

3. Մատթէոս առաջին անգամ՝ պէտք տեսաւ փոփոխութիւններ և սրբագրութիւններ ներմուծել:

4. Յետոյ Մատթէոսի սրբագրած Աւետարանը յունարէնի թարգմանուեցաւ՝ նախնական Աւետարանին յունական թարգմանութեան հետ բաղդատուելով:

5. Ղուկաս գրեց Աւետարանը քննութեան առնելով Առաւնակիւն լեզուա գրուած սկզբնական Աւետարանը:

6. Ապա Մարկոս գրեց Աւետարան մը, բաղդատելով Մատթէոսի և Ղուկասու Աւետարանները:

7. Յետոյ ապա Մատթէոսի սրբագրած Աւետարանը նախապէս Առաւնակիւն լեզուա գրուած Աւետարաններու հետ բաղդատութեան մը պէտքը տեսնուած և յաւելումներ կրած է:

8. Վերջնայ յունարէն թարգմանութիւնը կ'ըլլայ:

9. Մարկոսի Աւետարանը իր վերջնական ձեւը կը գտնէ յաւելումներով և փոփոխումներով:

10. Ղուկասու Աւետարանը եւս իր վերջնական ձեւը կ'առնէ յաւելումներով և բաղդատութիւններով:

Այս տեսութիւնը՝ որ բնականաբար երկար աշխատութեան մը արդիւնք է, զժբաղդաբար չունի իր մէջ կուռն մը գլխաւոր և հաստատուն՝ այլ միայն կարծիքներու շարք մըն է: Ի՞նչպէս կ'ըլլայ՝ որ Առաքելական հեղինակութենէ եկած գիրք մը, որ անշուշտ լայն տեղ մը կը զբաւէր հաւատացելոց սրտին մէջ, կրնայ յաւելումներ և յապաւումներ կրել:

Երկրորդ կարծիք. — Երեք խմբագիր Առաւնակիւններէն մեկը նախնական եղած է եւ միւսներն հետեւած են առաջինին: Քննադատները չեն կրցած որոշել թէ ո՞րն է եղած նախնական Աւետարանը: Ոմանք կ'ըսեն թէ Աւետարաններէն նախնականը Մատթէոսինը եղած է, և Մարկոս՝ Մատթէոսի Աւետարանին պատմութիւնները հետեւողաբար ամփոփած է, և Ղուկաս ալ Մատթէոսի և Մարկոսի Աւետարանները աչքի առջև ունենալով գրած է իր Աւետարանը:

Այլք կ'ըսեն թէ նախ Մատթէոս գրած է, և Ղուկաս Մատթէոսի Աւետարանը յաւելածներով և անձնական յիշատակներով ճոխացուցած է և ետքը Մարկոս գլխաւոր դէպքերն քաղած է Մատթէոսի և Ղուկասու Աւետարաններէն և գրած է իր համառօտ Աւետարանը:

Ուրիշներ ալ կ'ըսեն՝ թէ Աւետարաններու նախնականը Մարկոսինը եղած է և Մատթէոս և Ղուկաս, Մարկոսի Աւետարանին վրայ իրենց գիտցածներն ալ աւելցնելով պատրաստած են իրենց Աւետարանները:

Ոմանք եւս կ'ըսեն՝ թէ նախնական Աւետարանը, Ղուկասու Աւետարանն է: Մարկոս և Մատթէոս իրենց Աւետարանը գրած են յապաւելով կամ յաւելլով Ղուկասու Աւետարանը:

Եթէ ընդունինք՝ թէ Աւետարանիչները իրարմէ ընդօրինակած են, ինչպէս պէտք է մեկնել այն անկախութիւնը և տարբերութիւնները, որք մինչեւ իսկ հակասութեան կ'երթան. ինչպէս պէտք է լուծել այն զրեթէ նոյնանման շարքերուն քով իրողութեանց փոխադրութիւնները, յապաւումները կամ յաւելումները, որք տարօրինակ անվստահութիւն մը ենթադրել կուտան իր նախորդին պատմութեան վերաբերմամբ: Եթէ վերջին երկու աւետարանիչները չէին գլտեր Յիսուսի պատմութիւնը և հետեւեցան առաջինին, ինչո՞ւ երբեմն տեղ տեղ բառ առ բառ կը հետեւին և տեղ տեղ ալ կարեւոր կէտերու մէջ կը տարբերին:

Կը տեսնենք թէ այս երկրորդ կարծիքն ալ բոլորովին չունի ամուր կռուան մը՝ հաստատելու համար թէ Աւետարանիչները իրարմէ օրինակած են:

Յորոգ կարծիք.— Երեւ Աւետարաններու աղբիւր եղած է առաքելական թերանցի առանդոթիւնը: Այս կարծիքը կը լուծէ Աւետարանաց միմեանց նկատմամբ ունեցած աղերսին գաղտնիքն ու կնճիւղը:

Յիսուսի ժամանակ Հրէից գրականութիւնը շատ աղքատ էր, բոլորովին անձանօթ էր բաղմադրութիւնը (polygraphie): Ս. Գիրքերը իրենց համար բաւական

էին. Ռաբբիներու գիտութիւնը ոչ այնքան նոր երկեր գրելու և պատրաստելու մէջ՝ այլ Ս. Գիրքը բերանացի լուսաբանելու և բացատրելու մէջ կը կայանար: Ղուկաս՝ Գործք Առաքելոցի մէջ մասնաւորապէս կը յիշատակէ Առաքելոց վարդապետութիւնը (Բ. 42). այս կը նշանակէ թէ Առաքելոց քարոզութիւնը ուրիշ բան չէր բաց եթէ վկայել Բրիտանի գործած հրաշքները, խօսած առակները, չարչարանքը, յարութիւնը: Այս պատմութիւնները կրկնուելէն և կրկնուածները լսուելէն Առաքելներու և Աւետարանիչներու մօրթին մէջ կաղմուեցաւ անփոփոխ և հաստատաւոր պատմութիւններ, ուր ոչ միայն պատմութեանց հիմը, այլ բացատրութիւններու եղանակները պահուեցան: Գիտենք թէ Հրէից սովորութիւնն էր տառապէս, բառ առ բառ պահել իրենց վարդապետներուն հրահանգիչ և իմաստալից առակները կամ առածները: Յիսուսի խօսքերը աւելի ևս զիւրին էր որ զրոյմուէին Առաքելներու յիշողութեան մէջ երբ մանաւանդ Յիսուս յաճախ իր միտքը բացատրելու համար կը գործածէր Առակներ կամ Առածներ: ԱՅՍ ԲԵՐԱՆԱՅԻ ԱՌԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ հասարակաց աղբիւրն եղաւ Աւետարանիչներուն: Ահա թէ ինչպէս կը բացատրուի այն ներդաշնակութիւնը և նմանութիւնը ինչպէս և տարբերութիւնը որ կ'երեւի Աւետարաններու մէջ. բան մը որ միանգամայն ցոյց կուտայ իւրաքանչիւր Աւետարանչի սեփական անհատականութիւնը:

Յովհաննու Աւետարանը

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ

ԱՅԵԱԻԵՏԱՐԱՆԸ որուն համար պիտի խօսիմ, կը նմանի պատմութեան մէջ նշա-
նաւոր դարձած այն ամբողջներէն միոյն, որուն շուրջ
պատերազմներ մըլուած են և իր անառիկ հանգամանքովը
ղիւցազուն ազգի մը և քաղաքակրթութեան բաղդը որո-
շած է: Նոր Կտակարանի ոչ մէկ գրքի շուրջ չէ երեւցած
այնքան քննադատութիւն և ատելութիւն, ինչպէս և
միւլենոյն ժամանակ հիացում և խանդավառութիւն,
որքան այս չորրորդ Աւետարանին շուրջ, այն պարզ
պատճառաւ որ մեզմէ ոչ մէկը կրցած չէ թափանցել
Աւետարանին մէջ ի յայտ բերուած աշխարհի Փրկչի
ճանաչողութեան:

Ա.

Ըստ Աւետարանի պատմութեան, չորրորդ Աւետա-
րանին հեղինակը Յովհաննէս՝ Զերեղիայի որդին էր:
Գալիլիոյ ծովակին վրայ ձկնորսութիւն կ'ընէր իր հօրը
և եղբօրը հետ, և ամենայն հաւանականութեամբ Բեթ-

սայիցացի էր: Պետրոսի և Անդրեասի ալ հայրենակից և ընկեր էր: Իր մայրը Սողոմէ, կը պատկանէր այն Գալիլիացի բարեպաշտ կանանց խմբին, որոնք հետեւեցան Յիսուսի մինչև վերջը (Մարկ. ԺԶ. 1): Յովհաննէսի եղբայրն էր Յակոբոս, որ նահատակուած է 44 թուականին Հերովդէս Ագրիպպասի ձեռքով և առաջին մարտիրոսն է Առաքեալներուն մէջ (Գործք. ԺԲ. 2): Զկնորսութեան արհեստը Գալիլիոյ ձկնաւէտ ծովակին վրայ այն ատեն ոչ այնքան արհամարհելի և ոչ ալ շահաւէտ գործ մըն էր: Եթէ նկատողութեան առնուի թէ Զեբեդիա իր զաւակներէն անկախ կրնար վարձկան ծառաներով աշխատիլ (Մարկ. Ա. 20), թէ Սողոմէ՝ Զեբեդիայի կինը, այն բարեպաշտ կիներէն էր որ կը հետեւէին Յիսուսի և կ'օգնէին Անոր՝ իրենց միջոցներով (Ղուկ. Ը. 3), թէ յետ թաղման Փրկչին՝ իրենք էին որ գերեզման խոնկ բերին (Մատթ. ԻԷ. 56), թէ Յովհաննէս՝ Աննա քահանայապետին հետ մօտէն ծանօթութիւն ունէր (Յովհ. ԺԸ. 15. 16), և թէ Յիսուս խաչին վրայ հոգին աւանդած պահուն իր մայրը Յովհաննէսի հոգածութեան յանձնեց (Յովհ. ԺԹ. 27), այս բոլոր պարագաները ենթադրել կուտան թէ ըստ ամենայն հաւանականութեան, Զեբեդիա ընտանիքը, չընենք հարուստ, բաւական բարեկեցիկ ընտանիք մ'էին և գուցէ կրնային ունեցած ըլլալ բաւական ստացուածք:

Անվաւեր Աւետարաններու համաձայն, Յովհաննու

ճողքը ազգականական կապ մ'ունէին Փրկչին հետ, որով կը բացատրուի թէ ինչպէս Սողոմէ համարձակեցաւ փառասիրական առաջարկութիւն մ'ընել Յիսուսի, և թէ Յիսուս ինչո՞ւ իր մայրը յանձնեց Յովհաննէսի:

Յովհաննէս Յիսուսի աշակերտելէ առաջ՝ Յովհաննէս Մկրտչի աշակերտած է: Ան իր վարդապետին վկայութեան վրայ — « Սա է Գառն Աստուծոյ, որ բառնայ զմեզս աշխարհի » — հետեւեցաւ Յիսուսի՝ Անդրեասին հետ (Յովհ. Ա. 37): Աւելի վերջը իր Յակոբոս եղբոր հետ առաքելական պաշտօնի կոչուեցաւ (Մատթ. Գ. 21-22), բոլորովին թողլով իր ձկնորսի արհեստը (Ղուկ. Ե. 11):

Յովհաննէս սկիզբէն առաքելոց ընկերութեան մէջ ուշադրաւ տեղ մը բռնեց. նա կը կազմէր Յակոբոսի և Պետրոսի հետ Յիսուսի մտերմական շրջանակը: Իրենք էին որ Յայրոսի աղջկան յարութեան և Յիսուսի այլախերպութեան ականատես եղան. իրենք էին դարձեալ որ Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ ընկերացան Յիսուսի: Յովհաննէս ինքզինքը կը կոչէ պարզմտութեամբ. « Աշակերտան, զոր սիրէրն Յիսուս » (Յովհ. ԺԳ. 23), ան իր գլուխն հանգչեցուց Յիսուսի կուրծքին վրայ՝ ընթերցաց սեղանին: Յովհաննէս իր Տիրոջ նկատմամբ ունեցած սիրովն ամենէն աւելի թափանցած է Անոր աստուածային բնութեան. այդ սէրը չմարեցաւ բնաւ իր կուրծքին տակ, այլ ընդհակառակը աւելի բորբոքեցաւ, հակառակ աննպաստ պարագաներ ապա ստեղծուելուն:

Հոգեզալուստէն անմիջապէս ետք Յովհաննէս եռան-

դով գործի կ'սկսի, կը տեսնենք զինք Պետրոսի հետ որ յանուն Յիսուսի կը բռնկէ կաղ մը Տաճարին Գեղեցիկ կոչուած դրան առջեւ (Գործք. Գ. 5): Դարձեալ՝ Պետրոսի հետ Սամարիա կ'աչցելէ: Ի մի բան, նա Յակոբոսի և Պետրոսի հետ մէկն էր այն երեք սիւններէն, որոնցմով կը բարձրանար Աստուծոյ տունը (Գաղ. Բ. 9): Չենք գիտեր ճշդապէս թէ որքան ատեն մնաց առաքելական պաշտօնով Պաղեստինի մէջ: Սա գիտենք որ 50 թուականին Պօղոս առաքեալ երբ երուսաղէմ՝ եկաւ, իր առաքելական պաշտօնի կիրառման մասին խորհրդակցելու համար, Յովհաննէս այն ատեն հոն կը գտնուէր (Գաղ. Բ. 9): Բայց քանի մը տարիներ յետոյ երբ Պօղոս առաքեալ նորէն եկաւ երուսաղէմ՝ (Գործք. ԻԱ. 18), կ'երեւի թէ չգտաւ զայն հոն: Հաւանականաբար նա թողած էր Պաղեստինը և Փոքր Ասիոյ մէջ, մասնաւորաբար Եփեսոսի մէջ կը մնար առաքելական պաշտօնով և կ'երևի թէ ընդհանուր վերադիտող էր բոլոր Փոքր Ասիոյ եպիսկոպոսաց: (Յայտ. Ա. 4):

Յովհաննէս առաքեալ զերծ չմնաց առաջին հալածանքներէն: Տերտուղիանոսի, Օգոստինոսի և Հերոնիմոսի վկայութեանց համեմատ ան ձերբակալուեցաւ Ասիոյ փոխ-հիւպատոսի հրամանաւ և Հռոմ՝ տարուեցաւ. հոն մեծամեծ տառապանաց ենթարկուելէ յետոյ փտարուեցաւ Պատմոս, Արշիպեղագոսի կողմէնէրէն մին. ուր Յայտնութեան գիրքը գրեց ըստ երանոսի: Ս. Հարք համաձայն չեն Յովհաննէսի Պատմոս փտարուելու ճիշտ

թուականի մասին. ամենայն հաւանականութեամբ ներսնի կամ Դոմետիանոսի օրով պիտի ըլլայ: Իսկ Ներվա կայսեր օրով ան կրցաւ Եփեսոս դառնալ ուր մեռաւ 100 տկան թուականներուն խոր ծերութեան մէջ. ըստ Եպիփանի 94 տարեկան, իսկ ըստ Ոսկերեանի 108 տարեկան հասակի մէջ:

Յովհաննէս առաքեալ իր գրածներուն մէջ կը յայտնուի այնպիսի ամենաազնիւ, ամենասուրբ և ամենավսեմ հոգիով մը, որ միայն Արարչին ձեռքէն կրնայ ելլել: Հոն կը տեսնուի որ անոր սիրտը բռնկած է այն աստուածային սիրոյ կրակով, որ ծագեցաւ իր Փրկչի կուրծքէն: Իր Աւետարանին, իր թուղթերուն մէջ ամէն կողմ ներշնչուած է Սիրոյ հոգիով. Սէր առ Աստուած, Սէր առ Յիսուս, Սէր առ եղբարս, Սէր առ մարդիկ, վերջապէս Սէր առ թշնամիս: Ասոր համար է որ ան նկատուած է Սիրոյ Առաքեալ:

Հերոնիմոս կը պատմէ թէ Յովհաննէս իր կենաց վախճանին մօտերը ծերութեան պատճառաւ, երբ այլ ևս կարող չէր ժողովրդին քարոզելու, Եկեղեցի կը տանէին զինքը և հոն ի լուր ժողովրդեան կը կրկնէր սա խօսքերը. « Սիրելի զաւակներս, սէր ունեցէք մէկ-ըմէկու նկատմամբ »: Իր աշակերտները հարցուցին թէ ինչո՞ւ համար միշտ միւսնոյն բանը կը կրկնէր. պատասխանեց թէ « Ասիկա Տիրոջը մեծ պատուիրանն է և երբ զայն կը պահէք, ամէն պարտականութիւն կատարած կ'ըլլաք »:

Յիսուս՝ Յովհաննէսի և իր եղբոր Յակոբոսի ԲԱՆԵ-
ՐԵԳԵՍ = Ռոդիք ուրոսնան անունը տուած է (Մարկ.
Գ. 17). Հաւանաբար իրենց այն անխորհուրդ եռանդին
համար, որով անգամ մը խնդրեցին Յիսուսէ Սամա-
րացոյց վրայ կրակ տեղացնելու (Ղուկ. Թ. 54): Ահա
վրէժինդրական ոգի մը՝ որ 50 տարիներ ետքը Սիրոյ,
Աստուածային Սիրոյ փոխուեցաւ երբ ան կը գրէր իր
Աւետարանը և իր թուղթերը, անշուշտ խորունկ
տպաւորութեան ներքեւ Յիսուսի կեանքին մեծաաքանչ
ղրուագներուն:

Բ.

Չորրորդ Աւետարանիս ծագման և վաւերականու-
թեան մասին ունինք հնագոյն վկայութիւններ, որոնց
մէջ առաջին տեղը կրնանք տալ Եկեղեցոյ հայրերէն
ամենէն պանծալի և մեծ հեղինակութիւն ունեցող Լիոնի
եպիսկոպոս Երանոսի, որ աշակերտն էր Յովհաննու
առաքեալին հարադատ աշակերտը եղող Պողիկարպոսի:
Ան հետեւալ վկայութիւնը կուտայ. « Յետ այնու Յով-
հաննէս, Տիրոջ աշակերտը, որ անկաւ ընդ լանջօք Նորա,
ինքն ևս գրեց իր Աւետարանը երբ որ կը բնակէր Ասիա,
Եփեսոս քաղաքին մէջ: (Ընդդէմ Հերձ. Գ. 1):

Երանոս ծագմամբ Յոյն մըն էր և իր մանկութեան
ատեն Պողիկարպոս՝ Զմիւռնիոյ եպիսկոպոսը, զինքը
քրիստոնէական կրօնի մէջ կրթած էր: Ան ուսեալ,
փորձառու գրող մըն էր. եկեղեցական գործոց մէջ մեծ

բաժին մ'ունեցած է և մեծ դեր խաղացած ու ազդե-
ցութիւն ունեցած է բոլոր եկեղեցեաց վրայ առ հասա-
րակ: Իր գրուածոց մէջ ուշագրաւ է նաև Փլորեանոսի
ուզղեալ նամակը: Այս նամակին մէջ է որ հետեւալը
կը գրէ. « Այս վարդապետութիւնը, ո՞վ Փլորեանէ, ոչ
« են ողջամիտ, օտար են յեկեղեցոյ: Զայսպիսի վար-
« ղապետութիւն՝ որ յառաջ քան զմեզ Երիցունք էին,
« որ և ըստ Առաքելոց շրջէին չաւանդեցին՝ քեզ:
« Քանզի տեսի զքեզ միմեզէն տակաւին մանուկ էի
« ստորին Ասիա առ Պողիկարպոսի, զի պաշտօն փայ-
« լէիր ի դահլձին, և գուն գործէիր հաճոյ առ նմա
« գտանել: Քանզի առաւել յուշի ունիմ՝ զյայտնամ
« եղեալսն քան զայժմուս, վասնզի առ մանկութեան
« ուսմունք աճելով աճին ընդ ոգւոյ՝ տարրացեալք ի
« նմա, մինչև կարող լինել ինձ ասել զտեղին՝ յորում
« բաղմեալ ճառէր երանելին Պողիկարպոս »: (ԵԻՍԵ-
ՐԻՈՍ. Եկեղ. Պատմ. Ի. 5): Keim 1867 ին իր *Histoire*
de Jésus գործին մէջ փորձելով Երանոսի վերոյիշեալ
գօրաւոր վկայութիւնը տկարացնել, կ'առարկէ թէ երբ
Երանոս ճանչցաւ զՊողիկարպոս, տակաւին մանուկ
մըն էր ինք. « Մինչդեռ տակաւին մանուկ էի »:
Յունարէն բնագրին մէջ գործածուած է « Բէս էթի
օօն » բառերը: Արդ՝ կ'ըսէ Keim, « այսպիսի պարա-
գայի մը մէջ կ'արժէ մանկան մը վկայութիւնը »: —
Այս առարկութեան կը պատասխանուի թէ պէտք չէ

«մանուկ» բառը « 6-10 տարեկան տղայ » նշանակութեամբ առնել, այլ « 12-16 տարեկան պատանի մը » . այդ շրջանին Երանոսի իմացականութիւնը հասած կը նկատուի և բացայայտ է թէ ան կրնար կատարելապէս հասկնալ և ըմբռնել Տերունի Պօղիկարպոսի ճառերը: Եթէ Keimի դիտողութիւնը ընդունինք, այն ատեն ինչպէս կարելի է երեակայել՝ որ Տերունի Պօղիկարպոս խելք դնէր 6-10 տարեկան տղու մը և անոր խօսէր Աւետարանի ծագման և վաւերականութեան և այլ խնդրոց մասին, և պատմէր Յիսուսի վարդապետութիւնները և գործքերը:

Զորրորդ Աւետարանի ծագման և վաւերականութեան մասին ունինք ուրիշ մի այլ կարեւոր վկայութիւն ևս: Մուրադորեան Հատուածն է այն: Մուրադորեան հատուածին մէջ, որու մասին արդէն ուրիշ առթիւ խօսած եմ, հետեւեալ տեղեկութիւնները կը գտնենք չորրորդ Աւետարանիս համար. « Զորրորդ Աւետարանին հեղինակը, Յիսուսի աշակերտներէն ինքն Յովհաննէսն է: Ան իր ընկերներուն և եպիսկոպոսներուն խնդրանքին « վրայ ըսաւ անոնց.—Մոմ՝ պահէցէք ինծի հետ այս « երեք օրերուն և իրարու պիտի հազարդենք ինչ որ « յայտնուի մեզմէ իւրաքանչիւրին: Նոյն գիշերն իսկ « յայտնուեցաւ առաքեալներէն միոյն Անդրէասի, որուն « համեմատ Յովհաննէս պէտք էր խմբագրէր իր անու- « նով իր աւետարանը և միւսներն ալ (իր պատմու-

« թիւնը) պիտի հաստատէին...: Զարմանալու ինչ բան « կայ ուրեմն, երբ Յովհաննէս իր թղթոց մէջ այս « բաները մանրամասն կը յայտնէ ըսելով իր մասին « ևս. — Ինչ որ տեսած ենք մեր աչքերով, ինչ որ « լսած ենք մեր ականջներով և ինչ որ շօշափած ենք « մեր ձեռքերով, այն է որ կը գրենք ձեզ: Այսպէս « ինքզինքը ոչ միայն ականատես և ականջալուր վկայ՝ « այլ նաև մատենագիր կը յայտարարէ Տիրոջ ամբողջ « հրաշալի գործոց: » Այս հատուածին մէջ Անդրէաս առաքեալի կատարած դերը նշանակելի է:

Բացի այս երկու նշանակելի վկայութիւններէն, Բ. դարու սկիզբը ապրող եկեղեցական հայրեր, իրենց երկասիրութեանց մէջ Յովհաննէսի Աւետարանէն մէջբերումներ կ'ընեն, որով կրնանք հետեցնել թէ չորրորդ Աւետարանը Առաջին դարուն մէջ գոյութիւն ունէր և իր ազդեցութեան հետքերը թողուցած էր ժամանակակից գրուածոց մէջ: Յիշենք աստ այդ գրուածներէն մէկ քանին.

1. — Բառնաքսուի թուրքին Ժ.Բ. գլխուն մէջ յիշուած կը գտնենք Յովհաննու Գ. 14 համարը. «Որպէս Մովսէս բարձրացոյց զօձն յանապատին, նոյնպէս բարձրանալ պարտ է Որդոյ Մարդոյ: »

2. — Իգնատիոս Անտիոքացի իր Հոռիմայեցոց ուղղեալ թուղթին մէջ, բացայայտ ականարկութիւններով յիշատակութիւններ կ'ընէ Յովհաննու Զ. 32, 33, 45, 51, 58 համարներուն:

3. — Պողիկարպոս իր փոխպեցոց ուղղեալ թուղթին մէջ յայտնիօրէն փոխ առած է Յովհաննու Ա. Թուղթին Դ. գլխուն 2, 3 համարները:

4. — Պապիսաւս ևս նման Պողիկարպոսի իր գրութեանց մէջ կուտայ մեղի առաքելներուն ցանկը այն կարգաւ որով Յովհաննէս Աւետարանիչ յիշած է իր Աւետարանին մէջ:

Գ.

Միայն չորրորդ Աւետարանի ներքին ուսումնասիրութեամբն է որ կրնանք ըսել թէ որ աստիճան կարելի է վստահիլ եկեղեցական Պատմութեան և եկեղեցւոյ Հարց մեղ հայթայթած վերոյիշեալ հաւաստարաններուն:

Այն եկեղեցիները, որոնց համար սահմանուած է այս Աւետարանը, հեթանոս աշխարհի կը պատկանէին, վասնզի հեղինակը ոչ միայն կ'ուզէ ի վեր հանել բոլորովին մասնաւոր եղանակով մը Հելլեններու դերը Յիսուսի պաշտօնէութեանը մէջ (Յովհ. Է. 35, ԺԲ. 20), այլ նաև բացատրութիւններ կուտայ Հրեայ բարբերու վրայ (Յովհ. Բ. 6. Դ. ԺԹ. 40) և երկու առիթներով ալ Մեսիա բառը կը թարգմանէ Յունարէն Քրիստոս բառով որ կը նշանակէ Օծեալ (Ա. 41. Ե. 25):

Վերջապէս Փոքր Ասիոյ և ոչ թէ բուն Յունաստանի մէջ պէտք է փնտռել այս ակնարկեալ Յոյները Վասնզի Ասիոյ մէջ աւելի տարածուած էին այն վարդապետութիւնները՝ որոնց կ'ակնարկէ Աւետարանիչը իր

յառաջաբանին մէջ, երբ կը հրաւիրէ իր ընթերցողները տեսնելու ՚ի Յիսուս աստուածային «Բաւն»ին յայտնութիւնը: Նոյնպէս այս երկիրներու եկեղեցիներուն համար է որ Պօղոս առաքեալ եփեսացոց և Կողոսացոց թուղթերուն մէջ, աւելի մասնաւոր կերպով ցուցադրած է Քրիստոսի անձին աստուածութիւնը. վասնզի եկեղեցւոյ այս սահմաններուն մէջ էր որ արդէն սկսած էին յուզուիլ այս մասին մանուածապատ խնդիրներ: Ուստի ամենայն հաւանականութեամբ մեր չորրորդ Աւետարանը Փոքր Ասիոյ եկեղեցիներուն համար սահմանուած էր:

Աւետարանիչը իր Աւետարանին Ի. գլխուն 30, 31 համարներով յայտնապէս կ'ըսէ շարժառիթը, բուն նպատակը Աւետարանին գրուելուն. «Այլ այս աշխարհի ինչ գրեցաւ, զի հաւատացէք եթէ Յիսուս՝ Քրիստոս է, Որդի Աստուծոյ. և զի հաւատացէք և զկեանս յաւիտենականս ընդունիցիք յանուն Նորա:»

Յովհաննէսի համար բաւական չէին երեւիր արդէն իսկ՝ ծանօթացուած և տարածուած երեք Խմբագիր Աւետարանները: Ամբողջացնելիք կէտեր կը գտնէր միւս Աւետարաններուն մէջ. պէտք էր այդ պակասները լրացնել. լրացնել նաև այն պակաս թողուած ճառերը, զորս Յիսուս խօսած էր Երուսաղէմի մէջ իր աստուածային անձին իբր վկայութիւններ(*): Նաև պահած է

[*] Զատիկի Ցօնին (Գլ. Բ.) Նիկողիմոսի հետ վերստին

յիշատակը այն ժողովրդական քարոզութիւններուն և ընտանեկան խօսակցութիւններուն որոնք եղած էին երբ Յիսուս Գալիլիոյ աւաններուն և գիւղերուն մէջ կը շրջէր: Կարևոր էր ուրեմն պահել եկեղեցւոյ համար այն գանձերը, որոնք բոլորովին կորսուելու վտանգին մէջ էին, արձանագրել անջնջելի կերպով մը Քրիստոսի այն խօսքերը այնպէս, ինչպէս խորապէս քանդակուած էին սիրեցեալ աշակերտին սրտին մէջ: Այն ատեն միայն ամէն հաւատացեալ Թովմասի պէս պիտի առաջնորդուէր յուզուած շեշտերով ըսելու սա կատարեալ դաւանութիւնը որ և վերջին խօսքն է չորրորդ Աւետարանին. « Տէր իմ և Աստուած իմ »:

Այս է մեր Աւետարանին դրական նպատակը: Եւ ասով միեւնոյն ժամանակ հեղինակը անուղղակի կերպով թօթափել կուտայ բոլոր այն մոլորութիւնները Յիսուսի անձին նկատմամբ, որ սկսած էին յառաջ գալ Փոքր Ասիոյ մէջ. ինչպէս Յովհաննէս Մկրտչի աշակերտներուն՝ Սապեան կոչուածներու մոլորութիւնը, որոնք իրենց վարդապետը Յիսուսէ բարձր կը բռնէին, Եպիփան

ճննդեան վրայ խօսակցութիւն: — Փուրիմի տօնին (Գլ. Ե.) իր հօր հետ ունեցած յարաբերութեան վրայ խօսուած: — Տաղաւարտիւսաց տօնին (Գլ. Է.) Կեռն դանի քուրի աղբիւրին վրայ խօսուած: — Կաւակափի տօնին (Գլ. Ի.) « Ես և Հայր իմ » բնաբանին վրայ խօսուած:

եան կոչուածներու մոլորութիւնը, որոնք զՅիսուս կը նկատէին պարզապէս Որդին Յովսէփայ և Մարիամոյ, որ հասած էր Մեսիական արժանիքին, Կեփիքեան կոչուածներու մոլորութիւնը, որոնք Յիսուսը մարդ կը նկատէին և որուն մէջ իր կեանքի մէկ պահու « երկնային Քրիստոս »-ը միացած էր, Երեւոթական կոչուածներու մոլորութիւնը, որոնք կը պնդէին թէ Քրիստոս միայն Աստուած էր և իր մարմինը պարզ երևոյթ մը ունէր: Բոլոր այս սխալ վարդապետութիւնները կը քանդուէին Աւետարանչին սա խօսքին առջև, որուն ապացուցումն է մեր այս Աւետարանն իր ամբողջութեամբ.

« ԵՒ ԲԱՆՆ ՄԱՐՄԻՆ ԵՂԵՒ »:

Աստուածային կեանքին կատարելութիւնը իրականացաւ մարդկային տկարութեան ձևին տակ. անհունին և հունաւորին միջև գտնուած անդունդը զործնականապէս լեցուեցաւ, և փիլիսոփաներու այն ԲԱՆԸ, զոր իրենց հայեցողութեան ամպերուն մէջէն միայն կ'ընդունձարէին, հաւատքին համար եղաւ զննելի, ծանօթ և յայտնի էակ մը: Այս Աւետարանով Յիսուս եղաւ պատմութեան Քրիստոսը, որ է կատարելապէս մարդկային և կատարելապէս աստուածային էակ մը:

Կրնանք արդեօք Աւետարանիս ուսումնասիրութեամբ գտնել Հեղինակին անձը, հեղինակին ո՞վ ըլլաւ: Աւետարանի Ա. 14 համարին մէջ հեղինակը կ'ըսէ. « Եւ

տեսաք զփառս նորա » . հետևաբար ինքզինքը Յիսուսի կենաց ականատես վկաներէն մէկը կը նկատէ, և եթէ կարելի ըլլայ կասկածիլ այս « տեսաք » բառին տառական իմաստին վրայ, մեր կասկածը կրնան փարատել հեղինակին սա խօսքերը. « Եւ որ ետես՝ վկայեաց, և ճշմարիտ է վկայութիւն նորա », և նոյն հեղինակին Ա. թուղթին սա յառաջաբանը. « . . . զորմէ լուսքն, որում ականատես իսկ եղեաք, ընդ որ հայեցաքն, և ձեռք մեր շօշափեցին, ի վերայ բանին կենաց, պատմեմք և ձեզ: » (Ա. Յովհ. Ա. 1-3): Կամ՝ այսպէս գրողը խաբեբայ մըն է, և կամ իր պատմածներուն ինքն իսկ է վկայ: Արդ զիւրին չէ մարդկային գրչէ մը ելած ամենատուրբ գործը նկատել երկար ստապատիր խաբեբայական գործ մը:

Հեղինակը, ինչպէս կ'երևի ակնյայտնի Յիսուսի սիրած աշակերտը միայն կրնայ ըլլալ. այս աշակերտը յաճախ յիշատակուած է Աւետարանիս պատմութեան մէջ առանց իր անունը տրուելու: Հեղինակը անխտիր կը յիշէ միւս առաքեալներուն անունները, իսկ երբ կարգը կուգայ իրեն՝ « աշակերտն զոր սիրեին Յիսուս » կ'անուանէ:

Վերջապէս հեղինակը *Ձերեղիայի որդիներէն մին* կրնայ ըլլալ միայն: Հեղինակին Ձերեղիայի գաւաղներէն մին եղած ըլլալը երևան կուգայ ԻԱ. 2 համարէն: Եթէ ԻԱ. գլխուն այդ պատմութիւնը հեղինակին գրչին ար-

զիւնքն իսկ չէ, ամէն պարագայի մէջ գէթ իր կողմանէ հաղորդուած աւանդութիւն մըն է այն: Այդ համարին մէջ Ձերեղիայի որդիները միւս յիշուած առաքեալներէն՝ Սիմոնէն, Թովմասէն, Նաթանայէլէն վերջ զրուած են. և զիտենք թէ բոլոր առաքելական ցանկերուն մէջ Յովհաննէս և Յակոբոս շարունակ երկուստասանից զրուսը զրուած են Պետրոսի և Անդրէասի հետ: Նշանակութիւն ունեցող կէտ մը կայ հոս, այն է թէ այս պատմութիւնը այն երկուքէն (Ձերեղեայ որդիներէն) մէկը գրած է. ուրիշ խօսքով Յովհաննէս գրած է, վասնզի Յակոբոս՝ Ձերեղեայ միւս որդին կանուխէն մեռած ըլլալով (Գործք. ԺԲ. 2), չէ կարելի անոր ընծայել այս Աւետարանը:

Գրքին ուսումնասիրութեան այս արդիւնքը կը հաստատուի Աւետարանիս վերջը գտնուած նշանաւոր վկայութեամբ: ԻԱ. գլխոյն 24 և 25 համարները հեղինակին գրչէն չեն կրնար ելած ըլլալ արդարեւ: « Գիտեմք » յոգնակի ձևը (համար 24), կ'ապացուցանէ թէ ընդմիջարկութիւն մըն է այն, աւելցուած այն վստահելի անձերուն կողմանէ, որոնք անձնապէս կը ճանչնային հեղինակը և որոնց յանձնած էր հեղինակը իր գործը, զայն ի դէպ ժամանակի Եկեղեցւոյ աւանդելու համար: Անտարակոյս ասոնք այն առաքեալներն ու եպիսկոպոսներն էին, որոնց վրայ խօսեցանք: Մուրադորիի հասոռածն յիշատակելու առթիւ: Եզակի

բառը, «կարծեմ»ը՝ (ԻԱ. 25) մասնաւորապէս կը վերաբերի անոնցմէ մէկուն որ ամէնուն կողմանէ կը գրէր: Եկեղեցւոյ ծանօթ այս անձնաւորութիւններն են՝ որ կը յայտարարեն հոս հրապարակաւ թէ այս Աւետարանը Յիսուսի սիրած աշակերտին գործն է, և որ տակաւին կենդանի էր այն ժամանակ ուր այս վկայութիւնը կուտային անոնք իր գործին նկատմամբ:

Դ.

Ինչպէս առաջին երեք Աւետարաններու մասին խօսած ատեննիս բացատրեցինք, Մատթէոս՝ Յիսուսի անձին վրայ տեսած է Իսրայէլի ակնկալած Մեքսիան, և ըստ այնմ խմբագրած է իր Աւետարանը: Մարկոս՝ Յիսուսի մէջ տեսած է գերահրաշ ԶՕՐՈՒԹԻՒՆ մը և ըստ այնմ խմբագրած է իր Աւետարանը, հաղորդակից ընելու համար մարդկութիւնը այդ հոգեկան զօրութեան: Ղուկաս՝ նկատած է զՅիսուս Փրկիչ մը, որուն հաւատարմով միայն կարելի է փրկուիլ մեղքի կապանքներէն և արժանանալ Աստուծոյ ողորմութեան: Իսկ Յովհաննէս զՅիսուս նկատած է իբր առտուածային ՍԻՐՈՅ մարմնացումն և այդ հիման վրայ խմբագրած է իր Աւետարանը. ան հիացմամբ տեսած է ի Յիսուս մարդկային բնութեան մէջ աստուածային բնութեան թափանցած ըլլալը, և այսու լրացուցած է այն պակասը զոր միւս խմբագիր Աւետարանիչները թողած են: Յովհաննէս

Յիսուսի աստուածային բնութիւնը ճանչցած է սիրոյ միջոցաւ: Միւս աւետարանիչները հաւատքը նկատած են միակ միջոց Յիսուսի հաղորդակից ըլլալու համար. մինչդեռ Յովհաննէս սիրոյ միջոցաւ կը տեսնէ մարմնացեալ Աստուած մը յանձին Յիսուսի: Շատ անգամ կ'ըսուի թէ կարելի չէ որ Քրիստոս միանգամայն մարդ և Աստուած ըլլայ. հետեւեալ և ոմանք ջանացած են իրարմէ բաժնել այս երկու բնութիւնները իբր թէ անոնք միւսեանց հակընդդէմ ըլլային: Եթէ Յիսուսի բնութիւնը իրապէս մարդկային է կ'ըսեն, ալ ևս աւելորդ կ'ըլլայ խօսիլ աստուածութեան հանգամանքի մը վրայ, և եթէ իր բնութիւնը իրապէս աստուածային է. յայնժամ իր մարդկային հանգամանքը պարզապէս երեւութական կը դառնայ և իրական չըլլար: — Կը կարծեմ թէ Յովհաննէս կրցած է յանձին Քրիստոսի ի յայտ բերել մարդկութեան և աստուածութեան անշփոթ միութիւնը Անոր ապրած սիրոյ կեանքին մէջ: Իրապէս Յովհաննէս Աւետարանը յաւիտենականութիւն կ'արժէ: Վասնզի Յովհաննէս ինքն է առաջին առթիւ ցոյց տուողը թէ մարդուն մարդկային բնութիւնը աստուածային բնութեամբ կը միանայ միմիայն ՍԻՐՈՅ կեանքով, և Յիսուս առաջինը եղած է մարդկութեան մէջ որ սիրոյ կեանքը ապրելով՝ Աստուծոյ աստուածային բնութիւնը անշփոթ միաւորութեամբ միացուցած է իր մարդկութեան մէջ: Յիսուսի մէջ կը տեսնենք ուրեմն իրական մարդկու-

թիւնը և իրական աստուածութիւնը իրարու թափանցուած այնպէս. որ չէ կարելի բաժնել և զանազանել իրարմէ ինչպէս չափաւ կրնայինք բաժնել և զանազանել իրարմէ հրաշէկ երկաթին մէջ հուրը երկաթէն: Երբեք օրինակի համար Յիսուս այնքան մարդկային չերեւիր որքան երբ ան կը խօսի Սամարացի կնոջ հետ, երբ ան յողնած և ուժաթափ կը խնդրէ կնոջմէն ջուր. և ահա նոյն այդ պահուն արդէն կը փայլի աստուածային լուսոյ պայծառութիւնը իր զիմագծին վրայ երբ կնոջ կը յայտարարէ թէ ինքը աղբիւրն է այն ջուրին ուրկէ խմողը երբեք չափաւ ծարաւի: Երբեք Յիսուս այնքան մարդկային չէ որքան երբ կը հեծկկտայ և կ'արտասուէ Ղազարոսի գերեզմանին վրայ և ահա նոյն այդ պահուն յանկարծ կը ճառագայթէ իր աստուածութիւնը երբ կը լսուի իր սուրբ շրթներէն կենագործող սա խօսքը. «Ես իսկ եմ՝ յարութիւն և կեանք, որ հաւատա յիս թէպէտ և մեռանի կեցցէ:» Դարձեալ՝ երբեք այնքան մարդկային նկարագիրով չերեւիր ինք որքան երբ ծունկի եկած աշակերտաց ոտքերը կը լուայ անոնց խոնարհութեան դաս մը տալու համար, և ահա նոյն այդ պահուն է որ անոր վրայ յանկարծ կը ճառագայթէ իր աստուածութիւնը երբ կ'ըսէ. «Ելի ի Հօրէ և եկի աշխարհ, դարձեալ թողում՝ զաշխարհ և երթամ առ Հայր:»

Եկեղեցին շատ խորհրդաւոր կերպով միացուցած է ՅԻՍՈՒՍ և ՔՐԻՍՏՈՍ տիտղոսները: Առաջինը իր մարդ-

կային տիտղոսն է. իր պատմական էութիւնը կը յատկանշէ իբր Փրկիչ, իսկ երկրորդը իր աստուածային տիտղոսն է և կը յատկանշէ յաւիտենական էութիւնը իբր Օծեալ, և այսու երբ Յիսուս-Քրիստոս անունը կուտամ, անուանած կ'ըլլամ՝ մարդկային և աստուածային հանգամանքը միանգամայն, այսինքն իր Փրկիչ-Օծեալ մը եղած ըլլալը որ սիրոյ կեանքով մը կրնայ միայն յայտնուիլ:

Որքան ատեն մարդ գիտէ սիրոյ կեանքը ապրիլ, ան միայն կրնայ իր մարդկային բնութեան մէջ թափանցել տալ Աստուծոյ բնութիւնը և ապրիլ իբր Մարդ-Աստուծոյ կամ Աստուծոյ Որդի: Որքան ատեն կը պակսի մարդուն մէջ սիրոյ կեանք մը, այնքան աւելի կը հեռանայ իր մէջէն Աստուծոյ աստուածային բնութիւնը, և հեռոջեալ մարդկային բնութիւնն ալ անասնականութեան կը դառնայ: Աստուած մարդուն մէջ միմիայն սիրոյ կեանքով մը կրնայ մարմնաւորուիլ և յայնժամ՝ միայն մարդուն մէջ թափն ընդունալով կը նկատուի:

Բոլոր սրտովս պիտի թախանձէի որ ամէն քրիստոնեայ հաւատացեալ խորհէր այս սիրոյ հրաշագործ դերին վրայ և ըմբռնէր թէ Յիսուս աստուածային բնութիւն մը կրցաւ զգենուլ միմիայն սիրոյ կեանքով և մեզ այսու եղաւ տիպար օրինակ մը, որպէսզի մենք ևս սիրոյ կեանքով մը աստուածային բնութեան հաղորդա-

կից՝ ճշմարիտ գաւակները ըլլանք Երկնաւոր Հօր։ Երկկնքը երկրի վրայ իջեցնելու համար արտակարգ միջոցներու պէտք չկայ։ Աստուածը մարդուն մէջ բնակեցնելու համար դիւցաղնական ճիգերու և անլուր միջոցներու պէտք չկայ։ Թող իւրաքանչիւր ոք ըմբռնէ «Սիրեցէք զմիմեանս»-ի վսեմ՝ նշանակութիւնը և ապրի ըստ այնմ, յայնժամ՝ բնական կեանքը գերբնականի և մարդկայինը աստուածայինի կը փոխուի և աշխարհն ալ դրախտի։

Չորրորդ Աւետարանը ցոյց կուտայ մեզ թէ մարդոց մէջ գոյութիւն ունի երկու հակընդդէմ հոսանքներ, որոնք կ'աւելնան և կ'ընդարձակուին միշտ։ Հոսանքներէն մին ատելութիւնն է, միւսը սէրն է. մին և միւսը կ'սկսին շատ աննշան կերպով և հեռլհեռէ կ'աւելնան և մեծի կը դառնան, այն աստիճան որ առաջինները երբ կեանքի մէջ Յիսուսի կը հանդիպակցին, սիրոյ աչդ մարմնացումին, խաժամուժ ամբոխի ձայնով կը գոռան. « Ի խաչ հան զդա, ի խաչ հան զդա » . երկրորդները այն ինչ կը հանդիպակցին Յիսուսի, հիացմամբ կը խոնարհին Անոր ոտից արջև և կը բացազանչեն Թովմասի հետ « Տէր իմ և Աստուած իմ »:

ԵԶՐԱ ԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՍՈՒՍԻ Թողած բոլոր հարստութիւնը այս չորս Աւետարաններն են ահա։ Ասոնք բաւական են ըստ ամենայնի Եկեղեցւոյն համար. վասն զի Եկեղեցին հաղորդակցութեամբ Աւետարաններու ըստ ամենայնի կ'ընդունի կեանքն Յիսուսի։

Այս չորս Աւետարանները պատահական եղանակով մը թերեւ, Ա. դարուն մէջ Եկեղեցւոյ չորս գլխաւոր սաղմաններէն, Պաղեստինէն, Իտալիայէն, Սուրիայէն և Փոքր-Ասիայէն ի լոյս եկած են և նպաստած են արագ ծաւալման քրիստոնէութեան։

Պաղեստինի մէջ, Մասթհոս ներկայացուց զՅիսուս իբրեւ կատարիչ Աստուծոյ թագաւորութեան, իբրեւ մարգարէներէն գուշակուածը և Իսրայէլէն սպասուածը։ — Հռովմայ մէջ՝ Մարկոս ներկայացուց զԱյն իբրեւ անդիմադրելի յաղթական մը, որ իր հրաշալի իշխանութեան վրայ կը հաստատէ իր աստուածային իրաւունքը աշխարհը շահելու համար։ — Յոյն մեծանձն ժողովրդեան ծոցին մէջ՝ Դռլկաս նկարագրեց զԱյն իբրեւ աստուածային Փրկիչը, որ յետին մեղաւորին նկատմամբ շնորհաց և աստուածային գթութեան գործը կատարելու պաշտօնն ստանձնած է։ — Փոքր-Ասիոյ մէջ, որ որրանն էր հին աստուածիմաստութեան, Յովնաննես նկարագրեց զԱյն իբրեւ մարմին եղած

ԲԱՆԸ, ժամանակին մէջ եղած յաւիտենական Կեանքն ու Լոյսը: Եւ ահա այսպէս իւրաքանչիւր Աւետարանիչ զինքը շրջապատող շրջանակին մէջ թողած խորին համակրութեան մը ազդեցութեան տակ ի վեր հանեց ի Քրիստոս այն կողմը, որով լաւ ևս կը համապատասխանէր իր ընթերցողներու խոհարարին:

Մեր Աւետարանները մէյմէկ մագնիսներ են, որ իրենց կը քաշեն մարդկային բնութեան խորքերուն մէջ գտնուած ամէն ինչ՝ որ աստուածային է:

Երբեմն հարցուած է՝ թէ ինչո՞ւ փոխանակ չորս Աւետարաններու, մէկ հատ միայն չէ շարադրուած, որուն մէջ բոլոր իրողութիւնները շարուած ըլլային ժամանակագրական կարգով մը և Յիսուսի պատմութիւնը գծուած ըլլար անվիճելի ճշգրտութեամբ մը: Բայց այդ բաւական չափի նկատուէր: Ինչպէս ճարտար նկարիչ մը, որ կ'ուզէ ընտանիքի մը համար պահել անոր փառքը կաշմող հօր մը կատարեալ պատկերը, պիտի զգուշանար միայն մէկ կենդանազրի մը մէջ ամփոփել անոր ունեցած զանազան պաշտօնները: Օրինակի համար զատ զատ պատկերներու մէջ ցոյց պիտի տար անոր հանգամանքները նախ բանակի զինուորական համազգեստովը, ապա ատենակալի տարազովը, յետոյ իբրեւ զխուռն, և վերջապէս իբրեւ հայր խանդաղատող: Այս չորս տարբեր կենդանազրիներուն պէս Յիսուսի պաշտօնն ալ պէտք էր որ չորս պատկերներով ներկայա-

ցուէր զայն աւելի լաւ ճանչցած ըլլալու համար: Աստուծոյ հոգին՝ այդ նրբաճաշակ նկարիչը, Յիսուս նկարած է նախ իբրեւ Իսրայէլի թագաւոր՝ Մատթէոս աւետարանիչով, իբրեւ աշխարհի փրկիչ՝ Դուկաս աւետարանիչով, իբրեւ Մարդոյ որդի՝ Մարկոս աւետարանիչով, իբրեւ Աստուծոյ Որդի՝ Յովհաննէս աւետարանիչով:

Հնագոյն ժամանակներէն սկսեալ Աւետարանները բաղդատուած են եղեկիւնքի տեսիւն մէջ Աստուծոյ գահը կրող Քերովէներու իւրաքանչիւրին չորս կերպարանքներուն հետ: Այս բաղդատութիւնը տեղի տուած է շատ մը կամայական և աղայական մերձեցումներու: Բայց աւելի յարմար է բաղդատել զանոնք այն չորս կենդանիներուն հետ (Յայտ. Ե. 8: ԺԴ. 3), որոնցմով Յայտնութեան գրքին Հրեշտակը (ԺԴ. 6.) կը տանէր ընդ ամենայն աշխարհ Յաւիտենական Աւետարանը որ է Աստուածային փառաց գահը:

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Զօն Թիշատակի	էջ 5
Յառաջաբան	» 7
1. — Զորս Աւետարանները	» 9
2. — Մատթէոսի Աւետարանը	» 11
3. — Մարկոսի »	» 33
4. — Ղուկասու »	» 51
5. — Առաջին երեք Աւետարաններու խմբագրական աղբյւրը	» 66
6. — Յովհաննու Աւետարանը	» 73
7. — Եզրակացութիւն	» 95

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ ՂԱՐՁ ԳԱՐՈՋՆԵՐ

ՊԱՐԶ ԳԱՐՈՋՆԵՐ. — Ա. Հասոր, 308 էջէ բաղ-
կացեալ, գինն է՝ շիլին 2.6.
ԲՈՒՆԴԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. — Միայն Աստուած բարի:
— Քրիստոսի ծնունդը: — Փորձութիւն ի սատա-
նայէ: — Բարեգործութիւնը: — Ժամանակը: —
Աղքատասիրութիւնը: — Ճշմարտութիւնը: —
Տեսնելն զառաջ: — Դուք տաճար էք Աստու-
ծոյ: — Խնայողութիւն: — Պարտաճանաչութիւն:
— Աղօթքի զօրութիւնը: — Աստուծոյ սէրը: —
Սէր առ Աստուած և առ մարդիկ: — Յիսուսի
փրկագործութիւնը: — Խոնարհութիւն: — Քա-
ջարի Հովիւ: — Խաչելութիւն Քրիստոսի: —
Յարութիւն Քրիստոսի: — Համբարձումն Քրիս-
տոսի: — Հոգւով ճանաչում: — Խաչը կրել: —
Վարագայ խաչ: — Այլակերպութիւն Քրիստոսի:
— Երանեալ Ս. Մայրն:

ՊԱՐԶ ԳԱՐՈՋՆԵՐ. — Բ. Հասոր, 315 էջէ բաղ-
կացեալ, գինն է՝ շիլին 2.6.
ԲՈՒՆԴԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. — Աստուծոյ աչքը. — Մածկ-
եալ Աստուածը: — Կրօնը և բարոյականը: —
Եկեղեցին և պետութիւնը: — Հայ եկեղեցին:
Սիրոյ գերազանցութիւնը: — Յարգանքը: —
Գոհունակութիւնը: — Աստուծոյ ճամբաներուն

գաղտնիքը: — Յիսուսի ազդարարութիւնը: —
Որումը: — Խաչին քարոզութիւնը: — Յիսուսի
յարութիւնը: — Որդին Աստուած: — Հսկարտու-
թիւնը և Խոնարհութիւնը: — Հացերու բազմա-
ցումը: — Խաղաղութիւնը: — Տիրամայրը:

ՊԱՐԶ ԲԱՐՈՋՆԵՐ. — Գ. Հասոյ, 354 էջէ բաղ-
կացեալ, գինն է՝ շիլին 2.6.

ԲՆՇԱՆԴԱՆՔԻՆ. — Երջանկութիւնը: — Ճշմար-
տութիւնը: — Կրկնակ նշանաբանը: — Աղօթքը:
— Խմորոյ առակը: — Մատթէոսի Աւետարանը:
Ո՞ւր է Աստուածը: — Մի դատէք: — Տասը բո-
րոտները: — Մարկոսի Աւետարանը: — Ղուկասու
Աւետարանը: — Աշխատութիւնը: — Իմ Աս-
տուածս: — Սուրբ սիրտը: — Հանդիսաւոր հար-
ցումը: — Լուսութիւնը: — Ողբացեալ Տիգրան
Պարթեանի յիշատակին: — Յովհաննու Աւետա-
րանը: — Աստուծոյ կրօնը: — Աստուծոյ սէրը:

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԳԸ. — 84 էջէ բաղկացե-
ալ, [սպառած]

ԲՆՇԱՆԴԱՆՔԻՆ. — Նախաբրիտոնէական
Մկրտութեանց պատմութիւնը: — Նորահաւատ-
ներու մկրտութիւնը: — Յովհաննէս Մկրտչի
մկրտութիւնը: — Քրիստոնէական մկրտութեան
պատմութիւնը: — Մկրտութեան խորհուրդին
հաստատութեան ժամանակը: — Մկրտութեան
բանաձեւը, ենթական, պաշտօնեայն, նիւթը,

եղանակը և կանոններ: — Քրիստոնէական
մկրտութեան վարդապետութիւնը:

ԶՈՐՍ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐ. — Բ. Տպագր. սրբադրեալ,
97 էջ, գինն է՝ շիլին 1.6.

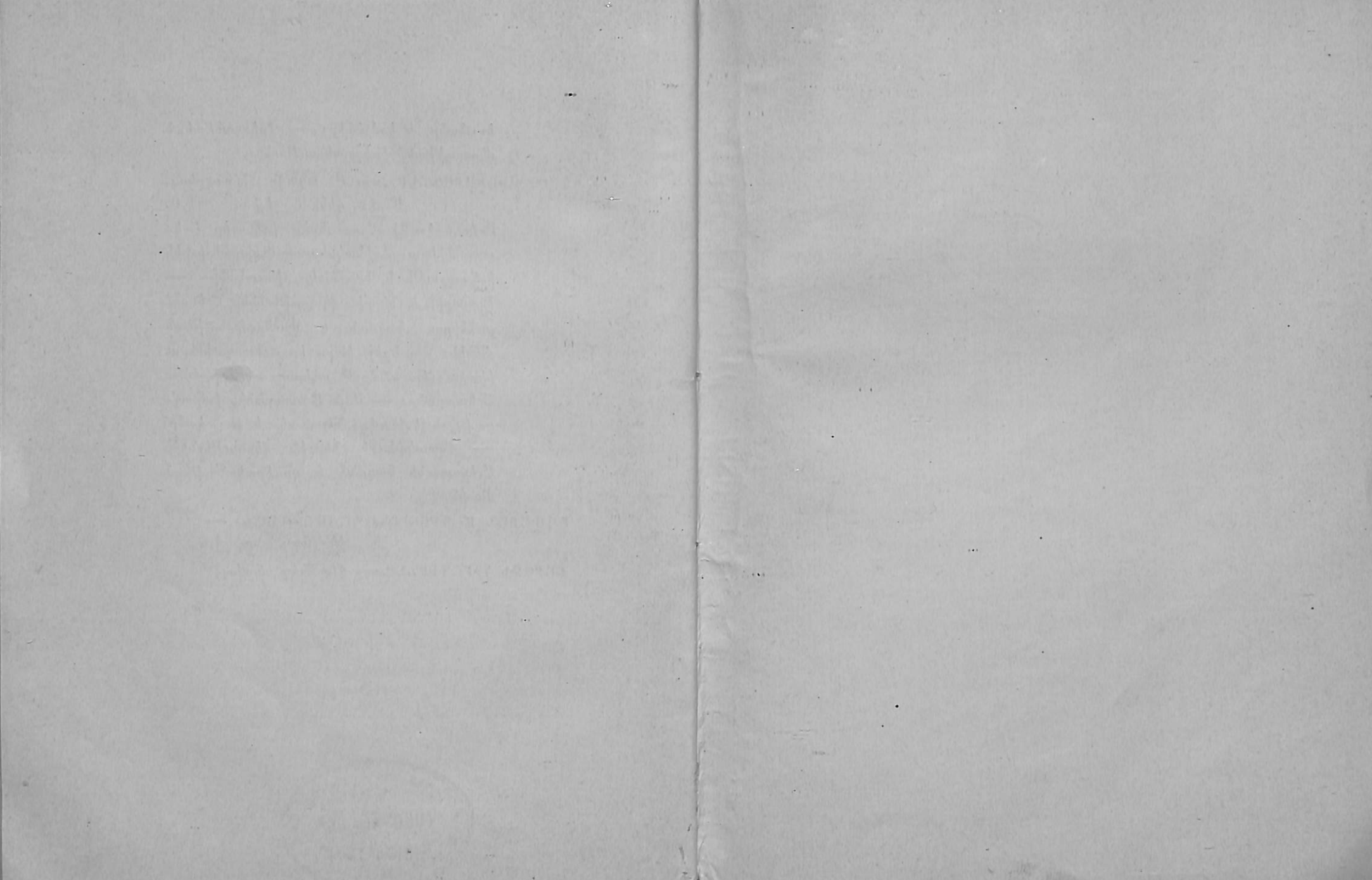
ԲՆՇԱՆԴԱՆՔԻՆ. — Երեք խմբագիր Աւե-
տարաններու հեղինակները: — Իւրաքանչիւրին
խմբագրութեան նպատակը, թուականը: —
Արտաքին և ներքին վկայութիւններ Աւետա-
րաններու ծագման և վաւերականութեան
մասին: — Երեք խմբագիր աւետարաններու
իրարու հետ ունեցած աղերսը: — Յովհաննու
Աւետարանը: — Սոյն Աւետարանին խմբագ-
րութեան հեղինակը: Նպատակը և թուականը:
— Արտաքին և ներքին վկայութիւններ
Աւետարանի ծագման և վաւերականութեան
մասին:

ԲԱՌԱՐԱՆ Ս. ԳՐՈՅ ԲՆԱՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ. —
[կը մնայ անտիպ]

ԲԱՐՈՋԻ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐ. — [կը մնայ անտիպ]

○○○○○

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0159185

ՀԱՅԻ. —

THE RIGHT REV. LEON TOURIAN
ARMENIAN BISHOP OF MANCHESTER
229 UPPER BROOK ST.
MANCHESTER

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔԻ ՂԵԻՈՆԴԻ ԵՊՍ. ԴՈՌԵԱՆԻ

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈՉՆԵՐ. Ա. Հասոր. — 308 էջէ բաղկացեալ.
[սպառած]

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈՉՆԵՐ. Բ. Հասոր. — 315 էջէ բաղկացեալ.
զինն է շիլին 2. 6.

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈՉՆԵՐ. Գ. Հասոր. — 354 էջէ բաղկացեալ.
զինն է շիլին 2. 6.

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈՉՆԵՐ. Դ. Հասոր. — 360 էջ բաղկացեալ,
[լնդ մամլով] զինն է շիլ. 2. 6.

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ. — 84 էջէ բաղկացեալ.
[սպառած]

ՉՈՐՍ ԱԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ. — 97 էջէ բաղկացեալ.
Բ. տպ. զինն է շիլին 1. 6.

ԲԱԹԱՐԱՆ Ս. ԳՐՈՑ ԲՆԱՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ. — (անխալ)
ՔԱՐՈՉԻ ՅՐԱԳԻՐՆԵՐ. — (անխալ).

ԳԻՆ՝ ԵՐԻԻՆ 1. 6.